

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

En guide till det goda livet?

*Om gymnasieungdomars syn på
religion och religiösa människor*

A Guide to the Good life?

*About High School students attitudes towards
religion and religious people*

Lovisa Skoog

Termin: HT 2014

Kurs: RKT145 Teologi, examensarbete för kandidatexamen, 15 p

Nivå: Kandidat

Handledare: Daniel Enstedt

Abstract

Title: A Guide to the Good life, About High School students' attitudes towards religion and religious people

Author: Lovisa Skoog

Term: Autumn 2014

Department: Department of Literature, History of Ideas, and Religion

Supervisor: Daniel Enstedt

Key words: Religion, youth, attitudes, stereotypes, gender, secularisation, religious education

Summary:

The aim of this essay is to investigate the attitudes towards religion and religious people held by a group of Swedish high school students. The main questions are; what causes these attitudes and how do they shape the students' encounter with religion and religious people and in what way could religious education help the students problematize these attitudes?

The method used is a quantitative method using a questionnaire, with a Likert scale, posing different questions about religion as such, world religion and religious people. The theoretical basis, in order to discuss the result of the questionnaire, is a gender theory and the theory of social psychology.

The result of the study confirms earlier studies of youths both in Sweden and Western Europe. The result shows that there is a certain degree of negative attitudes towards religion, most of all against Islam. There is a tendency to view religion as the cause behind conflicts and religious people are, to an extent, seen as illogical. The boys, as a group, host more negative attitudes than the girls. At the same time the students show a high degree of spirituality but turn away from institutionalized religion to more private and spiritual religious expressions. This results in a generally positive attitude in letting people, who are religious, live their lives according to their religion as long as it is done in private. We experience a collision between the two discourses.

The result shows a need for religious education to move beyond teaching about religion as ready-made systems and to address the Secularisation Theory, which is strong in Sweden, and its impact on the view on religion and religious people. Religious education also needs to open up for discussion on how attitudes are formed and influence the meeting with "The Other".

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	1
1.1 Uppsatsens upplägg.....	2
1.2 Syfte och frågeställning.....	2
1.3 Samhälls- och skolbakgrund.....	3
1.3.1 Det mångreligiösa svenska samhället.....	3
1.3.2 Sekulariseringstesen.....	3
1.3.3 Religionsämnets historia inom ramen för den svenska skolan.....	4
1.3.4 Den svenska gymnasieskolan och religionsundervisning enligt Gy11.....	5
1.4 Metod.....	7
1.5 Teoretiska utgångspunkter.....	9
1.5.1 Attityder och fördomar.....	9
1.5.2 Genusteori och ett intersektionellt perspektiv.....	11
1.6 Forskningsöversikt av fältet unga och religion.....	13
2. RESULTAT OCH ANALYS.....	18
2.1 Enkätanalys.....	18
2.1.1 Religion i det offentliga rummet.....	18
2.1.2 Religion som konfliktskapare.....	19
2.1.3 Tankar om världsreligioner.....	20
2.1.4 Personer med religiös tro.....	23
2.1.5 Analys utifrån den teoretiska bakgrunden.....	24
3. SLUTDISKUSSION.....	30
3.1 Religionsundervisningen utmaning.....	33
4. KÄLLFÖRTECKNING.....	36
4.1 Sekundärlitteratur.....	36
4.2 Publikationer från Skolverket.....	37
BILAGA 1.....	38
Enkät om religion.....	38

1. INLEDNING

Sedan 1981 genomför det globala nätverket World Values Survey (WVS), under ledning av religionssociologen Ronald Inglehart, statistiska undersökningar ”to help scientists and policy makers understand changes in the beliefs, values and motivations of people throughout the world.” (World Value Survey 2014). Resultatet presenteras bland annat i en Inglehart-Welzers kulturkarta som visar relationen mellan individualitet och religiositet. I denna återfinns Sverige som varande det land som är mest ickereligiöst och individualistiskt och som lärare i religionskunskap på gymnasiet är detta ett mönster som jag känner igen hos många av mina elever. De är i många fall förhållandevis negativt inställda till religion, som ses som något obsolet och dogmatiskt, och till religiösa människor, som till viss del uppfattas som lättpåverkade och oförnuftiga.

Samtligt lever de, liksom andra unga människor, i en globaliserad mångreligiös värld där religion blir allt mer synlig, som politisk röst och identitetsmarkör (Andersson & Sander 2009, s. 15-16). De visar också prov på ett behov av att, på ett utforskande sätt, möta och diskutera existentiella frågor. De är, vad Roland Inglehart kallar, postmaterialistiska i det att de värderar livskvalitet och självtillfredsställelse högre än materialistiska system knutna till fasta identiteter (Andersson & Sander 2009, s. 116). En mångfald av livsstilar utgör för många av dem, paradoxalt nog med tanke på deras attityder till religiösa, inte något problem att hantera (Andersson & Sander 2009, s. 118; Madge, Hemming & Stenson 2014, s. 216). Och detta är en trend som vi återfinner även i övriga Västeuropa, men också i t ex USA och Australien (Collins – Mayo 2010, s. 2–3).

För mina elever krockar två diskurser. För det första den, enligt WVS, om religionens minskade betydelse i det svenska samhället och för det andra den om unga människors postmaterialistiska religiösa behov. Detta är en krock som både eleverna och den svenska skolans religionsundervisning behöver arbeta med och därför är det lätt att instämma med Daniel Andersson och Åka Sander när de påpekar att;

Denna ökande religiösa mångfald och synligheten i kombination med ett bland många ökat intresse för religion och religiositet kommer att innebära en utmaning för många svenskars uppfattning om och förhållande till religion och religiositet. Detta speciellt som vi inte längre enbart möter andra religiösa traditioner och deras bärare som teoretiska, abstrakta storheter i böcker eller på TV, utan som människor på gatan, i skolan och på arbetsplatser. (Andersson & Sander 2009, s. 16)

Om detta är den verklighet eleverna lever i, i skärningspunkten mellan religiöst avståndstagande och religiöst behov, hur har då elevernas attityder till religion och religiösa människor uppstått och vilka konsekvenser kan de leda till, både för individen och för samhället? Finns det kopplingar mel-

lan attityder, kön, etnicitet och socioekonomisk bakgrund?

I kursplanen för Religionskunskap 1 för gymnasiet framhålls vikten av att eleverna skall ges en beredskap att leva i ett samhälle präglad av mångfald och att de skall utveckla respekt och förståelse för olika livsstilar. Samtidigt framhåller skollagen och kursplanen, i sekulär anda, vikten av att skolan skall vara konfessionslös. Men om eleverna, redan innan, hyser negativa attityder till religion och religiösa människor, kan vi då nå målen ovan eller bör religionsundervisningen i svensk gymnasieskola förändras? Står vi inför en didaktisk utmaning? Utifrån en enkätundersökning med gymnasieungdomar kring attityder till religion och religiösa människor skall denna uppsats problematisera och diskutera just dessa frågor.

1.1 Uppsatsens upplägg

Uppsatsen är tredelad. I första delen presenteras, förutom syftet och de frågeställningar denna leder till, som studien hoppas finna svar på, en bakgrundsbild av religionsämnet i svensk skola då och nu samt en teoretisk bakgrund. Här presenteras delar av tidigare forskning kring unga och deras attityder och tankar om religion. Dessutom presenteras metod, avgränsningar och felkällor. I del två presenteras enkätundersökningen samt ett försök att problematisera denna med hjälp av de, för uppsatsen, valda teoretiska utgångspunkterna. Detta resultat speglas sedan i en fördjupad diskussion kring tidigare forskning inom ämnet. I den avslutande delen av uppsatsen kommer resultatet sammanfattas och diskuteras med utgångspunkt för hur attityder till religion och religiösa människor uppstår, internaliseras och påverkar ungas möte med andra människor och hur gymnasieskolans religionsundervisning kan bidra med att göra denna process så fruktsam som möjligt för alla inblandade.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka gymnasieungdomars attityder till religion och människor med en religiös livsåskådning. För att uppnå detta syfte är den övergripande frågan;

- Vilka attityder har gymnasieungdomar till religion och religiösa människor?

Då attityder har en orsak är det viktigt att diskutera hur dessa attityder kan uppstå med hjälp av frågan:

- Varför hyser de tillfrågade gymnasieungdomarna dessa attityder?

Attityderna till religion och religiösa människor kommer att påverka de tillfrågade gymnasieungdomarna, både i deras möte med religion och religiösa människor, men också i deras egna identitetsar-

beten. Därför är det viktigt att belysa frågan:

- Vilka konsekvenser kan dessa attityder få för de ungas möte med religion och religiösa människor och för deras egna identitetsarbeten?

Forskning visar att religion inte är ett ämne som unga diskuterar på sin fritid utan detta görs i hög grad i skolan och då inom ramen för ämnet religionskunskap. Med utgångspunkt för resultatet av enkätundersökningen och diskussionen om attityders orsaker och konsekvenser är det därför viktigt att diskutera hur religionsundervisningen kan påverkas utifrån frågan:

- Finns det, utifrån resultatet av ovanstående frågor, behov av didaktiska förändringar inom gymnasiekursen Religionskunskap 1?

1.3 Samhälls- och skolbakgrund

För att kunna problematisera enkätundersökningens resultat skissas här en bakgrund av dagens mångreligiösa svenska samhälle, där tanken bakom sekulariseringstesen, en idé som påverkat hur vi i Sverige ser på religion, lyfts fram. Dessutom ges en bakgrund till religionsämnet i svensk skola.

1.3.1 *Det mångreligiösa svenska samhället*

Med start i 1960 – talets ökade migration har Sverige gått från att vara ett förhållandevis etniskt och religiöst homogent land till ett mångreligiöst samhälle där de flesta av världens religiösa traditioner finns representerade, även om detta inte innebär att svensken i gemen kommer i kontakt med dessa. Den enskilt största av dessa grupper utgörs av muslimer. Denna utveckling leder, enligt Daniel Andersson och Åka Sander, via en ökad närvaro av religion i det offentliga rummet, till en förändrad demografi både religiöst och kulturellt, då religion kan ses som en social konstruktion inom ramen för en kultur (Andersson & Sander 2009, s. 31-33, 45). Detta innebär också, som vi såg tidigare, en utmaning för många svenskar och ger upphov till ett ökat behov av att föra in religion i diskussionen på ett sätt som hittills inte gjorts. I framtiden kommer identitet och särskiljande i högre grad signaleras just med religiösa symboler, språk och beteenden då religion och religiositet i världen spelar en allt mer avgörande roll för människors liv och deras samhällen. I detta är Sverige inte något undantag, även om vi ofta omnämns som landet där sekulariseringstesen slagit igenom som mest, något jag också märker hos mina elever (Andersson & Sander 2009, s. 16-18, 27).

1.3.2 *Sekulariseringstesen*

Sekulariseringstesen vilar på antagandet att med en ökad modernisering av samhället följer en lagbunden minskning av det religiösa (Sigurdsson 2009, s. 29; Andersson & Sander 2009, s. 71-73).

Detta kräver, visar Ola Sigurdsson, en definition av religion som en antropologisk konstant, bortom historia och kultur, samt att religion är något som hotar demokratiska värden, vilka den sekulära staten kan tillhandahålla (Sigurdsson 2009, s. 30, 38). Tesen har dock utsatts för kritik av sociologen José Casanova, som menar att:

vi kan urskilja tre olika moment i den klassiska sekulariseringstesen. Ett första moment består i en samhällelig differentieringsprocess där den religiösa sfären skiljs från de politiska, ekonomiska och vetenskapliga sfärerna. Två andra moment har kopplats samman med denna differentieringsprocess, nämligen sekulariseringen som avtagande religiositet och som privatisering. (Sigurdsson 2009, 29-30)

Differentieringsprocessen syns tydligast i Sverige genom att stat och kyrka, år 2000, skiljdes åt och den ökade sekulariseringen och privatiseringen kan, enligt Ola Sigurdsson, kopplas till en ökad subjektivering i de europeiska samhällena där en, både religiös och sekulär kritik, mot den statliga religionen artikulerats. Våra liv domineras inte längre av objektiva roller vi går in i, eller institutioner vi accepterar, utan istället av ett aktivt och autonomt förhållande till det egna livet. Detta påverkar därmed vår religiositet som allt mer lösgör sig från de religiösa institutionerna. Vi rör oss, som Ola Sigurdsson säger, från "religion" mot "andlighet" och en följd av detta kan ses i den svenska lagen om religionsfrihet (Sigurdsson 2009, s. 29, 33, 36).

Sekulariseringstesen, med dess tre moment, påverkar det svenska samhällets syn på religion och har också påverkat den svenska skolan. Kravet på skolans konfessionslöshet kan ses som ett exempel på detta. Men jag anser också att den är synlig i kursplanens, för Religionskunskap 1, fokus på skillnaden mellan religion och vetenskap. Därmed kommer tesen också påverka hur och vad unga gymnasister tänker om religion och religiösa människor.

1.3.3 Religionsämnets historia inom ramen för den svenska skolan

Skolhistoriskt har religionsundervisning haft en central roll som traditionsöverförare mellan generationer vilket präglar ämnet (Löfstedt 2011, s. 19). Och för Sverige, med en nära relation mellan stat och kyrka, har det också varit en naturlig följd att religion ingått i skolans läroplan, något som i övriga Europa inte varit lika självklart (Falkevall 2013, s. 17).

Reformationen gjorde kristendomen till en bok- och predikoreligion som utgick från Luthers katekes för att kunna garantera alla samma utbildning. 1842 införs allmän skolplikt som ett led i en nationell rörelse. Tal om "Gud och fosterlandet" genomsyrade undervisningen och religionsämnet var det ämne som fick flest timmar till sitt förfogande (Löfstedt 2011, s. 25-27). Samtidigt växer nya

grupper fram som är kritiska till den lutherska läran och vill se ett större fokus på budord och etik. Än allvarligare kritik kom dock, enligt Björn Falkevall, från ateistiska socialistiska rörelser som ställde kyrka och tro mot förnuft och vetenskap. I ljuset av dessa krav på demokratisk utveckling ersätts 1919 katekesen med bibeln (Falkevall 2013, s. 19). Övergången, från lutheransk kristendomsundervisning till en allmänskristen dito, fullbordas och vägen mot en sekularisering av skolan påbörjas. Undervisningen skulle nu ge ”en allmän positiv orientering om en protestantisk kristendomsstolkning, utan konfessionellt kyrklig inriktning” (Löfstedt 2011, s. 19) och ta barnets perspektiv.

Efter andra världskriget blir skolan ett viktigt instrument för moderniseringen av samhället och detta förstärks ytterligare 1952, då religionsfrihet införs (Falkevall 2013, s. 20; Löfstedt 2011, s. 28). I slutet av 1900 talet blir behovet av att, både erkänna och integrera, den växande kulturella mångfalden i samhället viktigt. Undervisningen skall inte ske i, utan om, religion. Samtidigt ökar avståndet mellan elevernas föreställningsvärld och religionens, vilket leder till ett ökat ifrågasättande av ämnets legitimitet (Löfstedt 2011, s. 21, 29). För att överbrygga denna klyfta införs ett livsfrågetema i Lgr69. Det är också nu ämnet får sitt nuvarande namn; religionskunskap (Falkevall 2013, s. 22).

Parallellt med denna utveckling tonas, enligt Björn Falkevall, samhällets sekularisering ned och exempel på detta ser vi, anser jag, i skrivningen av kursplanen för Religionskunskap 1. I ämnesplanen betonas kristendomen som bas för den västerländska humanismen, liksom att Sverige är ett samhälle som formats utifrån detta. Ämnet har rört sig från att visa samhället som sekulärt och pluralistiskt mot bilden av ett mångkulturellt samhälle, men präglad av kristendom (Falkevall 2013 s. 23). Jag frågar mig om det i detta synsätt kan finnas en fara, att vi bygger in en idé om en potentiell konflikt mellan ett ”vi” och ett ”dom”, mellan den kristna inhemska religionen och kulturen och de religioner och kulturer, som flyttar in? Samtidigt poängterar, som vi sett ovan, kursplanen för Religionskunskap 1 vikten av att undervisningen genomsyras av en öppen inställning och möjlighet att skapa förståelse för olika sätt att tänka och leva.

Sammanfattningsvis har, för att använda Ola Sigurdssons ord;

den svenska skolans religionsundervisning genomgått en process från att religion och nationalitet gått hand i hand för att uppfostra medborgarna, till en undervisning som handlade om kristendom, för att idag ha landat i en breda religionsundervisning som skall visa på den mångfald av livshållningar som finns. (Sigurdsson 2009, s. 38)

1.3.4 Den svenska gymnasieskolan och religionsundervisning enligt Gy11

Den svenska gymnasieskolan skall ge eleverna ”en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta stu-

dier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet” (Skolverket 2011a, s. 8). Skolan skall, enligt Skollagen, dessutom vara konfessionslös (Skolverket 2014).

Samhällsvetenskapsprogrammet, där eleverna som delar i undersökningen går, skall ”utveckla elevernas kunskaper om samhällsförhållanden i Sverige och i världen i övrigt, om samspel mellan individ och samhälle samt hur människors livsvillkor varierar över tid och rum” (Skolverket 2011a, s. 257). Detta skall, på ett kritiskt och vetenskapligt vis, göras inom ramen för ett antal kunskapsområden och teman (Skolverket 2011a, s. 257). Eleverna skall här ges möjlighet att studera samspelet mellan individ och samhälle och hur människors livsvillkor varierar över tid och rum (Skolverket 2011b, s. 49).

Samhällsvetenskapsprogrammet har en programstruktur som skall ge eleverna tillfälle att utveckla ovanstående och fokus ligger i denna struktur på samhällsorienterande ämnen som t ex religion. Detta ämne studeras i två kurser, Religionskunskap 1 (gymnasiegemensam kurs) och Religionskunskap 2 (programspecifik fördjupning) (Skolverket 2011a, s. 263). Till varje kurs finns en kursplan som stipulerar ämnets karaktär, syfte och övergripande mål, samt ett central innehåll, vilket är riktlinjer för vad som skall studeras. Slutligen finns de kunskapskrav som eleven skall ha nått efter genomgången kurs. Utgångspunkten för denna uppsats är Religionskunskap 1.

Religionsämnets syfte på gymnasiet är att ”eleverna breddar, fördjupar och utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt och olika tolkningar när det gäller dessa.” (Skolverket 2011b, s. 137). I detta arbete är kristendomen av särskild betydelse då denna tradition ”förvaltar den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället” (Skolverket 2011b, s. 137). Undervisningen skall genomsyras av en öppen och respekterande inställning till olika livsstilar, livshållningar och människors olikheter och eleverna skall få en beredskap för att leva i ett samhälle präglad av mångfald (Skolverket 2011b, s. 137).

I kursen studeras religion i första hand fenomenologiskt och risken med detta kan vara att religion porträtteras, som Ola Sigurdsson visar, som något antropologiskt, utan vare sig historia eller framtid, något som ”dom andra” ägnar sig åt (Sigurdsson 2009, s. 26). Därför, anser jag, blir studiet av religion som identitetsskapare, för både individ och grupp, ett viktigt perspektiv och det är här vi finner möjligheten för att nå målet, som talar om att förstå och utveckla respekt för andra människors livsval (Skolverket 2011b, s. 138).

Ett perspektiv som saknas både i ämnets syfte och centrala innehåll är att eleven själv skall fundera kring den egna livsåskådningen. Tittar vi till kunskapskraven för Religionskunskap 1 ligger fokus istället på ”redogörelser” av religiösa och livsåskådningsmässiga fenomen och ”analys” av följder detta kan få för individ, grupp och samhälle (Skolverket 2011b, s. 138).

1.4 Metod

Metoden för denna uppsats är en kvantitativ metod utförd med hjälp av en enkät med Likertskala, vilket är ett beprövat sätt att mäta attityder. Likertskalan innebär att respondenten ställs inför ett antal påståenden och får sedan, i min undersökning, välja på en femgradig skala i hur hög grad hen håller med (se Bilaga 1) (Bryman 2013, s. 157, 165, 235). Metoden har valts då den gör det möjligt att operationalisera de valda teorierna. Detta innebär att begrepp tas fram, i uppsatsens fall attityder till religion och religiösa människor, ur teorin och sedan, med hjälp av de valda variablerna, görs mätbara. Detta gör det sedan möjligt att beskriva gruppens attityder, vilka tendenser som går att se. Undersökningen får en relativt hög reliabilitet då liknande enkät kan göras i andra grupper, av andra personer och en jämförelse göras (Bryman 2013, s. 160–162; Eliasson 2006, s. 12-15).

Enkäten bygger på ett antal slutna påståenden där respondenterna får ange hur mycket eller lite hen håller med. Att jag valt slutna påståenden är för att det gör det lättare att styra svaren och få, för undersökningen, användbara svar. En annan fördel är att det blir enklare för respondenten att ta ställning, då hen kan uppleva öppna frågor, med krav på egenhändigt formulerade svar, som svårare (Eliasson 2006, s. 37). Ytterligare en orsak till valet av slutna enkätfrågor med svarsalternativ är möjligheten att göra en statistisk jämförelse.

En felkälla, när man som jag, arbetar med frågor av värderande art är det etiska ställningstagande som behöver göras kring hur, i mitt fall, religion och religiösa människor framställs. Några av påståendena är negativa till religion t ex ”Islam är en i grunden icke – demokratisk religion” vilket skulle kunna uppfattas negativt t ex av någon som är muslim. Därför har ordvalet varit viktigt att ha i åtanke (Bryman 2013, s. 248-249). En annan sak att ta i beaktande är i vilken ordning påståendena kommer. Startar enkäten t ex med en negativ attityd kan detta färga respondentens svar, så hen blir mer negativ än vad hen egentligen är och vice versa med en positiv första attitydfråga. Attitydfrågor kring religion bär, i denna undersökning, dessutom med sig ännu en svårighet nämligen att respondenterna efter 10 år i svensk skola vet vad de bör ha för åsikter och kan därmed svara i enlighet med dessa. Min intention att välja ett bekvämlighetsurval och fråga en grupp som känner mig sedan innan och som vet att jag inte bemöter ”fel” svar negativt, hoppas jag leder till att de känner att de vågar vara ärliga i sina svar men också ställa klagande frågor. Enkätformen, där jag inte vet vem

som svarat vad, ger också en ökad integritet för den svarande (Eliasson 2006, s. 42).

För att kunna göra en jämförelse av enkätsvaren har jag valt att avgränsa mig och arbeta med tre olika variabler (Eliasson 2006, s. 37). Samtliga av dessa är så kallade nominalvariabler, vilket innebär att det inte går att rangordna dem. Istället är de tänkta att kunna skilja enkätsvaren åt, inom ramen för vissa kategorier (Bryman 2013 s. 321). De nominalvariabler som valts är kön (pojke, flicka) och socioekonomisk samt religiös bakgrund. De två senare variablerna försöker jag komma åt genom att i enkäten ställa frågor om föräldrars utbildning, etnicitet, hur de bor samt elevernas egen religiositet tillika deras föräldrars.

Vid en enkätundersökning behöver vi tänka över vilken population vi väljer då detta påverkar undersökningens validitet (Bryman 2013, s. 163–67; Eliasson 2006, s. 16-17). För denna undersökning har jag gjort ett icke sannolikhetsurval och valt att göra ett bekvämlighetsurval då jag använder mig av en klass som jag för tillfället undervisar i. Detta är ett allvarligt hot mot validiteten eftersom det är en grupp jag känner och kan ha påverkat, en grupp som är tämligen socioekonomiskt och religiöst homogen och dessutom alldeles för liten för att vara representativ för gruppen gymnasieungdomar (Bryman 2013, s. 194–195; Eliasson 2006, s. 50). Därmed blir generaliserbarheten mycket låg. För att motverka detta borde en större undersökning, som dessutom omfattar en annan gymnasieskola med ett annat elevunderlag, gjorts. Detta hade givit möjlighet att öka spridningen.

Vid kvantitativa undersökningar måste bortfallet tas i beaktande (Bryman 2013, s. 192; Eliasson 2006, s. 154), men i denna undersökning har detta inte varit ett problem. Enkäten delades ut av mig på en mentorsträff i den aktuella gruppen, i september 2014. Träffarna är 30 minuter långa så ingen tidsbrist förelåg. Miljön är trygg, i det egna klassrummet med de egna klasskamraterna och gruppen, som känt varandra i ett år, har ett tillåtande klimat varför risken att någon känner sig tvingad att svara på ett visst sätt är låg. De är också, som grupp, vana vid enkäter då jag är lokal lärarutbildare och ofta ställer upp på enkätförfrågningar från lärarstudenter. Möjligen skulle en viss enkät – trötthet kunna vara ett hot. Innan enkäten delades ut berättade jag kortfattat om min undersöknings syfte och uppmanade dem att svara på alla frågor utifrån sig själva och tänka bort att de redan hunnit ha ett antal lektioner i religion tillsammans med mig. Jag berättade att enkäten var anonym och att ingen skulle få reda på vem som svarat vad och inte heller att resultatet av enkäten skulle kunna ”drabba” dem i efterhand. I och med att jag var på plats och eleverna känner mig var det inga problem med förståelse av frågor då de även frågade om sådant som de kanske borde känna till (t ex ”vad är reinkarnation?”). Detta gav ett resultat där endast ett bortfall på en fråga förekommer.

1.5 Teoretiska utgångspunkter

För att kunna problematisera resultatet av enkätundersökningen har två teoretiska utgångspunkter valts. Dessa är den socialpsykologiska teorin om hur attityder och fördomar uppstår och verkar med inriktning på islamofobi och kristofobi samt teorin om genus, med ett intersektionellt perspektiv.

1.5.1 Attityder och fördomar

En attityd är ”en kognitiv representation som summerar våra värderingar av ett objekt uttryckt som något negativt eller positivt” (Ekehammar 2007, s. 276). Den byggs upp av tre komponenter; en kognitiv, en affektiv och en beteendemässig. Om en attityd vilar på en felaktig grund och är negativt inställd till attitydobjektet kalla vi den för en fördom (Ekehammar 2007, s. 276-277, 284). En fördom är således ”a hostile or negative attitude towards a distinguishable group based on generalization derived from faulty or incomplete information” (Aronson 1999, s. 305).

Alla kulturer innehåller fördomar mot andra grupper, både i och utanför det egna samhället. Dessa skapas för att förstå och hantera omvärlden och vi socialiseras in i dem. Fördomar är i sig, enligt Bo Ekehammar, inte farliga, men kan blir det om vi börjar agera på bas av dem. De kan då leda till negativa följder både för den som hyser dem och agerar på dem, men också för den som utsätts för dem (Ekehammar 2007, s. 284, 291, 307).

Fördomar fungerar som regel på avstånd. Om vi kommer närmare personen/gruppen kan vi problematisera mötet och minska fördomarna. Detta fungerar dock bara om vi är öppna för förändring, vilket gör fördomar svåra att informera bort då ny information inte tas in eller anpassas till en redan befintlig världsbild. Många kan även ha svårt att se bortom den kunskap de anser sig besitta om t ex en viss grupp, eftersom den ofta inte är baserad på egna erfarenheter utan är, som vi såg ovan, något vi fått lära oss (Aronson 1999, s. 306-309).

Eftersom vi i hög grad socialiseras in i våra fördomar vederlägger vi dem sällan vilket kan leda till att de ligger till grund för hur vi agerar mot andra, så att de bekräftar dem. Sett i ett större perspektiv kan detta leda till att vi skapar ett samhälle som i sig upprätthåller våra fördomar. Detta kan stigmatisera vissa grupper och skapa klyftor som är större än de borde (Aronson 1999, s. 320-322, 358).

Elliot Aronson påpekar att:

Much as a fish is unaware that the environment is wet, we don't even notice the existence of this ideology because it is so totally prevalent. (Aronson 1999, s. 323)

Eftersom fördomar, enligt Elliot Aronson, ofta bottnar i en upplevd kamp om resurser eller behov av en syndabock, och påverkar både på individ- och samhällsnivå, vinner alla på förändring, och ett viktigt medium för att både sprida fördomar men också förändra dem är media. Hur vi där porträtterar olika grupper kan få stort genomslag för hur vi sedan upplever mötet med dem och hur de själva ser på sig (Aronson 1999, s. 327-329, 339). Ett exempel på detta är fördomar mot namngivna religiösa grupper t ex islamofobi och kristofobi.

Islamofobi innebär, enligt Mattias Gardell:

socialt reproducerade fördomar om och aversioner mot islam och muslimer, samt handlingar och praktiker som angriper, exkluderar eller diskriminerar människor på basis av att de är eller antas vara muslimer och associeras till islam. (Gardell 2011, s. 17)

Det handlar, visar Mattias Gardell, inte främst om islam, utan om föreställningar om vad islam är och därmed vad (alla) muslimer är. Dessa föreställningar utgör en kunskapsregim utifrån vilken vi sedan bedömer en människa, som antas vara muslim. Detta bygger på en essentialistisk tanke att människor kan delas in i olika grupper, där alla som ingår i gruppen är identiska och att dessa grupper sedan kan värderas och rangordnas (Gardell 2011, s. 12, 17, 92).

Den islamofobiska kunskapsregimen har en lång historia och går tillbaka till det medeltida Europas möte med muslimer t ex via korståg. Den moderna kunskapsregimen uppstår dock först efter Sovjetunionens fall, vilket skapar ett behov av en ny ideologisk fiende och utifrån teorin om "the clash of civilizations" får islam axla denna roll. På basis av en förändrad politisk kontext stöps islamofobi om. Exkludering av grupper kan inte längre ske på basis av ras, utan utifrån andra mätinstrument som kultur, religion och värde (Gardell 2011, s. 45, 77-78). Speciellt 9/11 har väckt frågor kring vilken roll muslimer i Europa har och skall ha. Införandet av antiterror- och andra säkerhetslagar har, enligt Chris Allen, lett till att gränsen mellan emigration och säkerhet blivit otydlig. Detta har kommit att öka misstron mot muslimer som grupp, trots att även de drabbas av dessa lagar (Allen 2007, s. 153-159). I Sverige, där vi länge varit misstänksamma mot andra kulturer och religioner, har, menar Mattias Gardell, muslimer kommit att uppfattas som det skrämmande annorlunda, inte ett hot mot vår religiositet utan mot vår sekularisering (Gardell 2011, s. 32-34, 84, 98).

På sikt kan, enligt Mattias Gardell, den islamofobiska kunskapsregimen blir ett demokratiskt problem för hela samhället, inte bara för dem som hotar och de som hotas, om och när bilden förmedlas i media, läroböcker, av politiker och i det offentliga samtalet. Muslimer kan då, av fler, upplevas ha

en egen oföränderlig essens vilken innebär att de kommer att förbli muslimer, med de, av vissa svenskar upplevda negativa drag, hur många generationer de än bor i Sverige. Som vi sett tidigare är det enda sättet att förändra dessa bilder att den som hyser dem hamnar i en situation där hen vinner på att förändra dem. Men när 44 % av Sveriges invånare svarar att det inte finns några muslimer på deras bostadsort försvåras detta. Om mötet med ”den andre” aldrig uppstår, saknas drivkraften att utmana sin kunskap om hen. Här är skolan en viktig arena för att skapa möten och av 10 500 tillfrågade högstadie- och gymnasieungdomar svarar 66 % att de är positiva till muslimer, mest så unga kvinnor på studieförberedande program (Gardell 2011, s. 184, 225, 226, 233).

Kristofobi innebär, enligt Brottsförebyggande rådet (brå);

rädsla för, fientlighet eller hat mot kristendom och kristna som aktiverar en reaktion mot kristendom, kristen egendom, dess institutioner eller den eller dem som är, eller uppfattas vara, kristna eller representanter för kristna. (Aspling & Djärv 2013, s. 61)

För att något skall rubriceras som ett kristofobiskt brott krävs det att den som blir utsatt tillhör eller uppfattas tillhöra en viss kristen trosinriktning eller ha en kristen trosuppfattning. Förövare och offer får inte heller tillhöra samma trostillhörighet. Kristofobi förekommer vanligast som vandalism men också som ofredande i ord och handling (Aspling & Djärv 2013, s. 61). Enligt ”The Observatory's Report on Intolerance and Discrimination against Christians” (Kugler 2014, s. 6) rapporterades 240 olika brott med kristofobisk grund i Europa under 2013 och det är en ökande trend. I Sverige sorterar kristofobiska brott, liksom islamofobiska och antisemitiska brott, under brottskategorin hatbrott. Under 2013 anmäldes 190 brott med kristofobiska motiv i Sverige, vilket är en stabil siffra jämfört med tidigare år, även om en viss ökning kan noteras (brå 2014).

1.5.2 Genusteori och ett intersektionellt perspektiv

Vid studiet av manligt/kvinnligt och den maktordning som detta fält innefattar används begreppet genus, vilket definieras som ”en kulturellt skapad maktordning relaterad till föreställningar om manligt och kvinnligt” (Ambjörnsson 2004, s. 11-12). Denna maktordning är under ständig förändring genom den pågående förhandling som sker kring det genuskontrakt som varje samhälle upprätthåller (Hirdman 2007, s. 218). Detta skapande kan dock inte se ut hur som helst utan det finns en gräns för när han blir hon, eller hon blir han (Ambjörnsson 2004, s. 13; Hirdman 2007, s. 218). Denna gräns kopplas till den heteronormativa ordningen, vilken, utifrån lagar, normer och strukturer, skapar hierarkier som disciplinerar mänskligt beteende. Vi lär oss vad det innebär att vara man eller kvinna och detta framstår som det enda sättet att leva sitt liv på, som två separata och åtskilda kön

(Ambjörnsson 2004, s. 13-15). Fanny Ambjörnsson konstaterar:

Denna matris är det kulturella raster som begripliggör kroppar, genus, sexualitet och begär, och särskiljer maskulinitet från femininitet, för att sedan knyta dem samman genom det heterosexuella begärets handlingar. Att iscensätta genus på "rätt sätt" - att lyckas presentera en sorts koppling mellan kropp, genus, sexualitet och begär - kan därför beskrivas som en sorts överlevnadsstrategi inom ett tvingade system, där överträdelser följer av tydliga straffåtgärder. (Ambjörnsson 2004, s. 15-16)

Det blir till sist denna matris som avgör i hur hög grad du framstår som fullvärdig människa och normerande för den är "den manliga normens primat" där kvinnan upplevs som den avvikande (Ambjörnsson 2004, s. 16-17). Detta är en tankefigur som, enligt Yvonne Hirdman, har makten att utöva inflytande över oss genom att vi både definierar oss själva, men också varandra, utifrån den. Den fungerar på alla nivåer, både som kulturell överlagring men också som social integration på en samhällsnivå och på ett individuellt plan. I detta är kvinnor lika medskapande som män även om de är det utifrån en lägre social status i enlighet med det specifika kontrakt som skapats mellan könen och som visar hur män och kvinnor skall agera i sig själva, men också i relation till andra. Ett kontrakt som sedan går i arv från generation till generation (Hirdman 2007, s. 215-218).

Människan i allmänhet har, menar Yvonne Hirdman, som individ, två motsatta begär; trygghet och frihet. Genuskontraktet har fastställt att kvinnan står för tryggheten och mannen för friheten och trots att dessa begär finns hos båda könen har de fått helt olika ontologisk status. Mannens behov av trygghet går genom kvinnan, medan kvinnans möjlighet till frihet stoppas av mannen (Hirdman 2007, s. 219, 220). Med utgångspunkt i detta resonemang är det vanligt att se vår genusidentitet som grundad i relationen till den första vårdnadshavaren. Flickor, vars första identifikationsobjekt är modern, kommer att definiera sig utifrån närhet och empati, och återskapa moderns förmåga att relatera till andra, ge omsorg och modra. Pojken, som skapar sin identitet utifrån att särskilja sig från modern får däremot starkare jag - gränser än flickan, men också svårare att skapa nära relationer utöver de mer mål- och konkurrensinriktade värderingarna som ger framgång i det offentliga livet. Mötet mellan flickan och pojken i tonåren kan ge möjlighet för dem båda att få tillgång till den del av identiteten som fram tills nu varit underutvecklad. Men i ett genuskontrakt som bygger på kvinnans underordning kan resultatet blir att flickan inte får tillträde till pojkens autonomi och självständighet och förblir någon som reproducerar tanken om närhet, empati och inkännande med andra människor (Ambjörnsson 2004, s. 18; Freedman 2003, s. 36).

Genussystemet är, som vi sett ovan, starkt normerande och fungerar reglerande och till och med förtryckande. En normer existerar dock aldrig i sig själv utan behöver en motpol, en gräns, för att bli

synlig och denna gränsdragning är något som vi alla både utsätts för och själva utför (Ambjörnsson 2004, s. 21-23). Men att endast förklara makthierarkin utifrån kön hotar att dölja många förklaringar. Genom att föra in det intersektionella perspektivet kan vi öppna för en mer komplex bild. På vilket sätt kan samband mellan, utöver kön, t ex klass och etnicitet påverka, både i nutid och historiskt (Ambjörnsson 2004, s. 295–296)? Ett intersektionellt perspektiv innebär därmed att man;

ställer frågor om hur makt och ojämlikhet vävs in i uppfattning om vithet, manlighet, könstillhörighet, heterosexualitet, klasstillhörighet mm genom ett ständigt (åter)skapande av nya markörer som gör skillnaden mellan ”vi” och ”dem” till sociala koder. (de Reyes & Mulinari, 2005 s. 9)

Perspektivet har sin utgångspunkt i en feministisk tradition men arbetar idag med att, utifrån olika perspektiv, blottlägga maktstrukturer, både hur de skapas, fungerar och vidmakthålls. Detta länkar, visar Paulina de Reyes och Diana Mulinari, samman olika analysnivåer och visar hur en maktstruktur kan förstärka en annan t ex en patriarkal struktur en rasistisk dito. Tidigare har kategorier som ras, kön och klass behandlats var för sig, men det intersektionella perspektivet använder sig av alla dessa och tittar på just skärningspunkterna mellan dem (de Reyes & Mulinari, 2005 s. 8-9, 23-24).

I arbetet med perspektivet är frågor om kunskapsproduktion ett viktigt fält att undersöka då kunskap kan bära med sig normerande attityder (vi ”vet” hur det är) om underordning, som annars kan vara svåra att upptäcka. Detta blir än viktigare att problematisera idag, då det vi tidigare uppfattat som ”de andra” numer är en del av det svenska samhället. Paulina de Reyes och Diana Mulinari frågar sig vilka möjligheter det finns för individen att agera som ett fritt subjekt inom ramen för samhällets struktur, institutionella praktiker och ideologier (de Reyes & Mulinari, 2005 s. 10, 15-16, 22).

1.6 Forskningsöversikt av fältet unga och religion

Unga och religion är ett väl beforskat område, både internationellt och i Sverige. Historiskt har dock, visar Maria Klingenberg, fokus inte legat på hur unga själva upplever att religiös tro är, eller kan vara, en kraft i deras liv (Klingenberg 2012, s. 8, 20). Religionsforskning har med andra ord inte alltid utgjort ”en resurs för att förstå religion som resurs” (Hagevi 2012, s. 313). Studerar vi några undersökningar som gjorts i början på 2000 talet¹ präglas dessa av att de kartlägger traditionella religiösa uttryck och merparten av frågorna rör kristendom. Även om undersökningarna frågar om individuell andlighet och nyandlighet, sätts dessa inte in i ett större sammanhang på samma sätt som görs med den traditionella religiositeten. Det tycks, menar Maria Klingenberg, finnas en in-

1. National Study of Youth and Religion (USA, 2005), Youth in Europe (Europeiskt samarbetsprojekt 2005, 2006, 2009), Spirituell Health and Wellbeing of Urban Young People (England och Wales, 2005) Ungdomsbarometern (Finland, 2006) och De kallar oss unga (Ungdomsstyrelsen, Sverige, 2003), Unga med attityd (Ungdomsstyrelsen, Sverige, 2007)

byggd förväntan att religion, för en ung människa, blir aktuell först då hen möter religion som institution (Klingenberg 2012, s. 32, 42). Risken med detta blir, anser Maria Lövheim, att religion, som upplevelse, går förlorad i dessa undersökningar och därför blir definitionen av vad religion är, en medskapare i en undersökning av unga och religion (Lövheim 2012, s. 79, 81-82).

Det finns, visar Maria Lövheim, en trend inom forskningsfältet unga och religion som pekar på att traditionell religion spelar en förhållandevis liten roll för de flesta unga i Västeuropa och USA. Samtidigt har denna forskning blivit utsatt för kritik då vissa forskare hävdar att unga idag lever med andra religiösa världar än dem de traditionella religiösa institutionerna tillhandahåller. Nätet kan vara en konkurrent till religion men också en källa att ösa ur. I Storbritannien har uttrycket "Belife as a cultural performance" introducerats för att visa på hur identitet kan skapas i förhållande till många olika aktörer och vara både situations- och rumsanpassad. Detta har öppnat upp för ett intersektionellt perspektiv. Att vara ung och religiös idag kan ses som ett statment och ett sätt att bryta med kulturella ideal som konsumism eller sexuell rörlighet (Lövheim 2012, s. 78, 83-85).

Mot bakgrund av detta har undersökningen *Religion som resurs* (2012) arbetat med att lyfta fram hur religion kan ha betydelse för identitet, livssyn och mening. Undersökningen överensstämmer med tidigare forskning som visar att unga i mindre grad känner delaktighet eller påverkas av traditionell religiositet och religiösa institutioner (Lövheim 2012, s. 100). En annan tendens studien visar är en minskad könsskillnad i hur religiös man är, vilket också visar sig i andra liknande studier (Lövheim 2012, s. 92; Madge, Hemming & Stenson, 2014 s. 116). Ytterligare en tendens har med etnicitet att göra. Bland de unga som är organiserat religiösa har majoriteten utlandsfödda föräldrar. Studien visar på faran i att slentrianmässigt utgå från att unga är sekulariserade och jag håller med Maria Lövheim, som visar att unga visserligen rör sig bort från traditionell religiositet men samtidigt rör sig mot en senmodern privatisering där subjektiva behov och privata intressen blir viktigare än breda sociala och politiska sammanhang. "Belonging", relationer, familj, vänner är viktiga för ett gott liv, värden som traditionell religion, "beliving", inte alltid haft fokus på. Detta kan ses mot fonden av en samhällsförändring som ger individen ökad frihet att skapa ett eget liv. Studien bekräftar alltså tidigare resultat, och pekar på behovet av ett breddat synsätt för att undersöka ungas religiositet (Lövheim 2012, s. 93, 102-103, 105-106).

Ungas livssyn påverkas i hög grad av föräldrar och vänner, och mötet med religion sker i första hand via media och vänner. Därefter är det religionsundervisningen i skolan som skapar mötet (von Brömssen 2012, s. 131, 145). Kerstin von Brömssen har inom ramen för *Religion som resurs* under-

sökt detta genom att intervjua gymnasieungdomar utifrån frågan ”Var, när och hur möter ni religion inom skolan?”. Resultatet visar att unga inte samtalar så mycket om religion i sin vardag, något som annan forskning stödjer. Det ses inte som ”coolt” av ungdomarna själva, men religion ingår inte heller i den övergripande bilden som finns av vad det innebär att vara ung idag. Därför blir skolan en viktig arena för detta samtal, något som eleverna ställer sig positiva till och studien pekar därmed på behovet av en förändrad undervisning som i högre grad kan arbeta för att hjälpa eleverna att göra samhällsanalyser där ett religions- och livstolkande perspektiv finns med (von Brömssen 2012, s. 138, 149, 153, 155).

Samtidigt är skolan inte en neutral plats utan en del av en multikulturell, postkolonial kontext. Hur fungerar då ungas religionsidentitet i mötet med andra? I en annan studie av Kerstin von Brömssen intervjuar hon högstadieungdomar, som lever i en multietnisk miljö, om religion, sin egen och andras. Här visar hon att religion, tillsammans med kultur och etnicitet, har en tendens att väcka starka känslor och fungera som skillnadsskapande kategori mellan ett ”vi” och ett ”dom” (von Brömssen 2003, s. 3, 330). De intervjuade eleverna ser sig antingen som religiösa eller som sekulära och detta leder till svårigheter att identifiera sig med varandra då de saknar ett gemensamt språk som kan överbrygga klyftan. De muslimska eleverna använder sig t ex mer aktivt av religion i ett identitetsskapande, något som de svenska eleverna inte i lika hög grad gör utan vänder sig snarast mot religion som upplevs förtryckande. Detta leder till att de har svårt att förstå hur någon kan välja att vara religiös. Samtidigt är de medvetna om att de skall vara toleranta men blir det på ett överseende sätt. Det finns en brist på nyfikenhet på ”den andre” som leder till en tystnads tolerans som sannolikt ser till att upprätthålla och reproducera uppfattningen om skillnader och att ”den andre” är så olik mig (von Brömssen 2003, s. 323, 326, 329). Även här lyfts skolan fram som en viktig arena för identitetsskapande, men studien pekar också på de problem som skolan har med denna uppgift t ex att ta tillvara den mångkulturella vekligheten (von Brömssen 2003, s. 299, 305-306, 330).

I enlighet med sekulariseringstesens bör den religiösa och politiska sfären skiljas åt, men i hur hög grad gör unga människor detta? Förhållandevis lite, visar Magnus Hagevis studie i *Religion som resurs*. Ungas politiska åsikter påverkas i mycket ringa grad av den religiösa kontext i vilken de befinner sig. Istället är det den religiösa orienteringen och de egna religiösa värdena som är avgörande. Detta resultat ligger i linje med tidigare forskning på en vuxen befolkning. Enda gången kontexten visar sig som en variabel som påverkar är i relationen mellan religiositeten i området där man bor och den egna religiositeten. I religiösa områden, har de ungas religiösa åsikter en tendens att i högre grad likna sekulära ungdomars medan unga religiösa i mer sekulära områden i högre grad värnar

om sin livsstil genom att avvika från den sekulära majoriteten (Hagevi 2012, s. 202-204). Vi kan konstatera att ju tryggare man känner sig desto generösare mot andra blir man (Lövheim 2012, s. 99; Hagevi 2012, s. 204).

Projektet *Religion som resurs* visar att ungas behov av religion inte minskat eller försvunnit, men de har behov av en annan typ av religion än den som hittills har erbjudits. Detta kan sammanfattas i den så kallade religionsparadoxen:

samtidigt som religion är en resurs för unga i utformandet av värderingar och strategier för att leva ett meningsfullt liv, så är den också en process som motstår en sekulariseringsprocess förstådd som religionens inlåsning i sitt eget subsystem! (Trondman 2012, s. 337)

Inom fältet för skolan, och därmed pedagogik och didaktik, finner vi Signild Risenfors avhandling *Gymnasieungdomars livstolkande* där syftet är att studera hur livstolkning uttrycks hos unga i skolmiljö och hur religion kan framträda i tal. Även här, visar Signild Risenfors, finns det en tystnad när det gäller tal om traditionell religion. Den upplevs inte som viktig. Däremot blir religion synlig i tal om känslor och existentiella frågor, liksom i samtal kring den offentliga, mångkulturella, arenan, där religion kan uppfattas som både aktuell och kontroversiell och ofta får en moralisk koppling. Det finns en vilja att se det mångkulturella som något positivt, ett sätt att visa för andra, med annan livstolkning, att man är inkluderande. Samtidigt utmanar andras religioner och då mest islam, som blir synonym med det som är annorlunda och fel, men också väckelsekristendom kan uppfattas som ”för” religiöst (Risenfors 2011, s. 24, 228, 230-231).

Signild Risenfors visar också att hur vi talar om religion, vilka ord och termer vi använder, påverkar vår syn. Och om den traditionella religionens hegemoni är bruten är det inte konstigt om unga människor har svårigheter med religiös literacy, eftersom det inte längre är ett språk, en erfarenhet de delar. Däremot saknar de inte intresse för religiös literacy, men har behov av en förändrad syntax. Frågorna kvarstår men de klassiska religiösa föreställningarna ger inte längre hållbara svar då religion är mer kopplad till känslor och används på ett mer personligt plan, för att tala om sig själv, som sig själv, inte att se sig som en del av en religiös gemenskap (Risenfors 2011, s. 228-229, 230-232). Studien lyfter åter fram skolan och religionsundervisningen som en viktig arena för livstolkning samtidigt som Signild Risenfors pekar på något jag själv har erfarenhet av, nämligen svårigheten med balansgången mellan att inom ramen för skolans värdegrund ändå ha så högt i tak att alla vågar säga vad de tänker (Risenfors 2011, s. 221, 226, 234, 237).

Sammanfattningsvis visar aktuell forskning att unga människor idag alltmer vänder sig från traditionell religion, även om det finns en viss skillnad mellan etniska svenskar och nysvenskar, samtidigt som behovet av att samtala om livsfrågor kvarstår. Men var skall detta samtal uppstå? Forskarna pekar på skolan som den naturliga platsen, men visar också på de svårigheter som skolan har i att erbjuda just detta; en arena och ett språk för samtal.

Lyfter vi blicken från den svenska kontexten kan vi konstatera att de undersökningar av unga och religion, som presenterats ovan, stämmer väl med forskning från andra delar av världen. I *Religion and Youth*, som liknar *Religion som resurs*, med rötter i den anglosaxiska världen, visar författarna att unga och religion fram tills nu varit ett eftersatt forskningsområde, men att detta är på väg att förändras (Collins – Mayo 2010, s. 1). Också denna studie visar att unga, som växer upp i senmoderna samhällen, är mindre institutionellt religiösa än deras föräldrar och mor/farföräldrar, men är för den skull inte ateister (Dandelion 2010, s. 233). Snarast är det så att de tar avstånd just från de tidigare generationerna genom att antingen välja bort traditionell religiositet, för det mest kristendom, eller välja bort ett sekulärt liv och istället vända sig mot olika typer av alternativ religion (Woodhead 2010, s. 240). Deras sökande är mer andligt och individuellt (Collins – Mayo 2010, s. 4; Dandelion 2010, s. 236). Och via nya nätverk har källan till ungas religiositet förändrats (Dandelion 2010, s. 234). Denna bild bekräftas ytterligare av den brittiska studien *Youth On Religion* som lyfter fram hur unga människor, på ett annorlunda sätt än tidigare generationer, aktivt arbetar med att göra sina liv meningsfulla, bland annat med utgångspunkt i mötet med religion. Detta innefattar, som vi sett tidigare, att inte följa traditionella religiösa praktiker eller godta ett religiöst system i dess helhet, utan handlar, i enlighet med den västerländska individuella liberala kulturen, om att göra olika typer av personliga och aktiva val (Madge, Hemming & Stenson, 2014 s. 9, 206-211). I och med att de unga både vill, och känner sig nödgade att, göra aktiva val vill de också låta andra göra sina val och visar en flexibel och öppen inställning till det mångreligiösa samhället, det förhållningssätt som Roland Inglehart kallar det postmateriella. Denna öppenhet lyfter forskarna bakom studien fram som ett viktigt verktyg inte bara för de unga själva, här och nu, utan också för ett framtida samhällsbygge (Madge, Hemming & Stenson, 2014 s. 213, 216, 218).

2. RESULTAT OCH ANALYS

2.1 Enkätanalys

En genomgång av enkätsvaren visar att flickor och pojkar har liknande attityder, men flickorna instämmer mer ofta med att människor bör få leva i enlighet med sin religion, att religion kan vara en resurs samt att religion kan få synas i det offentliga rummet. Dessa svar ligger, som vi sett tidigare, i linje med annan forskning, både svensk och internationell. Några attityder sticker dock ut och för att kunna göra en mer fördjupad analys av dessa presenteras de nedan inom ramen för ett antal teman.

2.1.1 Religion i det offentliga rummet

På vilket sätt skall religion få vara en del av det offentliga rummet? När det gäller att tillåta religiösa kläder och symboler på arbetsplatser instämmer 43% av flickorna helt med detta medan 19% av pojkarna gör det. Detta kan hänga ihop med att 25% av pojkarna instämmer helt eller ganska mycket i påståendet att världen skulle vara bättre om religion inte fanns medan ingen av flickorna instämmer på dessa både nivåer. 36% av flickorna tar till och med ganska mycket avstånd från detta, vilket kan jämföras med 6% av pojkarna. Detta ligger i linje med att 7% av flickorna instämmer helt och 36% instämmer ganska mycket med att Svenska Kyrkans lära kan vara relevant för dagens samhälle. I detta påstående instämmer ingen av pojkarna helt och hållet, 13% instämmer ganska mycket och 25% tar helt och hållet avstånd. Så tycker också 44% av pojkarna att Svenska Kyrkan försöker bestämma åt folk vad som är bäst för dem medan ingen flicka håller med om detta. Ställs resultatet av ovanstående frågor i relation till hur eleverna svarat kring sin egen religiositet ligger deras svar i linje med dessa. På frågan om den religiösa övertygelsen svarar samtliga flickor att de hyser någon form av andlighet. Ingen av flickorna svarar att de inte tror det finns någon ande, gud eller livskraft. I gruppen pojkar är det däremot 38% som anser att det inte finns någon ande, gud eller livskraft och den största skillnaden mellan könen finner vi på frågan om det finns eller inte finns en ande, livskraft. Pojkarna tar, som vi såg innan, i högre grad ställning mot detta (38% svara nej på frågan) medan flickorna tror att det finns någon slags ande eller livskraft (43%).

Elevers svar på frågan *Vilket av följande påståenden kommer närmast din egen övertygelse*

Religiös övertygelse	Flicka (n=14)		Pojke (n=16)	
	Antal	%	Antal	%
Det finns en personlig gud	2	14	3	19
Det finns någon slags ande/livskraft	6	43	1	6
Jag vet inte vad jag skall tro	6	43	6	38
Jag tror inte det finns någon ande, gud eller livskraft	0	0	6	38

När det kommer till frågan om religion och politik inte bör blandas är könen mer överens med 50% av både flickor och pojkar som instämmer helt och hållet. Det är till och med så att flickorna i högre grad än pojkarna vill skilja religion och politik åt om vi också tar med ”instämmer ganska mycket” (flickor 29% och pojkar 19%). Flickorna vill tillåta människor att utöva sin religion, men den inte får bli mer än just privat.

2.1.2 Religion som konfliktskapare

Ovanstående tendens går igen i svaren kring terrorism och om religioner orsakar konflikter i världen, vilket pojkarna i högre grad än flickorna instämmer med. 6% av pojkarna instämmer helt i att terrorism beror på religiösa fanatism och 19% att religion skapar konflikter. Ingen flicka instämmer helt och hållet i dessa påståenden och medan ingen pojke instämmer helt eller delvis med att religion motverkar konflikter instämmer 14% av flickorna ganska mycket i detta påstående. Det finns däremot ett omvänt förhållande i hur könen tar avstånd. Ingen flicka tar helt och hållet avstånd från dessa påståenden medan 19% av pojkarna gör det vad gäller terrorism och 13% när det gäller religion och konflikt. Flickorna tenderar att inte ta lika tydliga ställning som pojkarna, vilket kan bottna i den generella tendensen hos flickorna att ”låta alla vara med”. Men det kan också bottna i en kunskapsfråga. Känner pojkar sig säkrare på att kunna svara på påståendena? Upplever de sig besitta en kunskap som är rätt och därmed stärker dem i deras attityd? Vi återkommer till denna fråga senare.

Att religion upplevs mer negativ av pojkarna återfinner vi i svaren kring frågor om religion som förtryck. 13% av pojkarna instämmer helt med att religion förtrycker människor vilket ingen flicka gör. 31% av pojkarna instämmer helt med att religion skall vara en privatsak medan ingen flicka gör det. 19 % av pojkarna instämmer ganska mycket i detta medan samma siffra för flickorna är 7%. 57% av flickorna tar dessutom ganska mycket avstånd från detta medan 13% av pojkarna gör det.

I gymnasiekursen Religionskunskap 1 återfinns målet att undersöka relationen mellan religion och vetenskap och hur det kan påverka individ och samhälle. Ställs detta i relation till hur eleverna svarat på frågan om religion är ovetenskapligt ser vi att denna diskussion är viktig att föra. Då ett syfte med kursen är att arbeta för tolerans och nyfikenhet inför människor med olika religiösa tillhörigheter, vilket kan minska upplevelsen av konfliktytor och skapa beredskap att leva i ett mångkulturellt samhälle, behöver frågan om religion och vetenskap lyftas. Detta kan minska risken för att någon som är troende skall uppfattas som irrationell då 54% av pojkarna instämmer helt eller ganska mycket att religion är ovetenskapligt och för flickorna är siffran 72%, alltså betydligt högre.

2.1.3 Tankar om världsreligioner

Om vi zoomar in från religion som begrepp och tittar på attityder till olika världsreligioner ser vi en liknande trend. I Sverige idag finns de flesta av våra världsreligioner representerade men i hur hög grad möter eleverna dessa? Kristendom möter eleverna i den egna kulturen och samhället, i undervisning och bland sina vänner. 86% av flickorna och 50% av pojkarna angav att de hade religiösa vänner och med tanke på att urvalsgruppen i hög grad är etniska svenskar med en svensk medelklassbakgrund är sannolikheten stor att merparten av dessa religiösa vänner är kristna. Även islam och judendom möter eleverna i skolan och i samhället, men där mer på avstånd t ex via nyheter och denna bild är, som Mattias Gardell (2009) visar, förhållandevis mörk. Hinduism och buddism möter eleverna mer sällan, både i samhället och i media och där står skolan för den mesta präglingen. Bilden av buddism kan dessutom påverkas av att människor i populärkulturen, som syns i media, i vissa fall anammat denna livsåskådning (t ex har skådespelaren Claes Malmberg besökt det gymnasium som eleverna i urvalsgruppen går på för att tala om sin livsåskådning, buddism). Detta kan förklara den förhållandevis ljusa bild av hinduism och buddism som återfinns i enkätsvaren. 25% av pojkarna instämmer helt med att buddismen är en fredlig religion och 19% instämmer ganska mycket. Det är bara en pojke som helt tar avstånd från detta. Flickorna är mer positiva. 36% instämmer helt och 50% ganska mycket. Ingen flicka tar avstånd. Verkligheten ser dock annorlunda ut då buddism, enligt Mattias Gardell (2009), är den av världsreligionerna som är mest aggressiv. Hinduism upplevs på liknande vis som fredlig med 19% pojkar och 21% flickor som helt instämmer. Även här är det endast en pojke (samma?) som tar avstånd.

Vänder vi istället blicken mot islam tonar en något annan, mer mörk, bild fram. 6% av pojkarna instämmer helt i att islam är en fredlig religion och 19% instämmer ganska mycket. Däremot tar 19% ganska mycket avstånd och 19% tar helt avstånd av pojkarna. Ingen flicka ser islam som en fredlig religion och 7% instämmer ganska mycket. 21% av flickorna tar ganska mycket avstånd men ingen tar helt och hållet avstånd. Majoritet av flickorna tar varken avstånd eller instämmer (71%). I linje med detta går också frågan om islam är en icke demokratisk religion. 19% av pojkarna instämmer helt i detta och 13% ganska mycket. Hos flickorna är det ingen som instämmer helt men 21% instämmer ganska mycket. 13% av pojkarna instämmer helt och 69% ganska mycket att muslimska kvinnor är förtryckta medan hos flickorna instämde 29% helt med detta och 36% instämde ganska mycket.

Om vi återvänder till frågan om religioners rätt i samhället följer dessa svar trenden från ovan med att flickorna är mer positiva än pojkarna. 43% av flickorna instämmer helt att muslimer skall ha rätt

att bygga moskéer och 43% instämmer ganska mycket. För synagogor är jämförande siffra 64% och 21%. Pojkarna är lite mer avvaktande och 19% instämmer helt att det skall vara tillåtet med moské-bygge och 44% instämmer ganska mycket. En intressant reflektion jag gör är att det är fler pojkar som instämmer helt med att det skall vara tillåtet med böneutrop (13%) än som instämmer med att det skall vara tillåtet att bygga en moské. Däremot är det 38% av pojkarna som helt tar avstånd från detta, vilket ingen flicka gör när det gäller byggnation av moské. Ingen flicka instämmer helt med att det skall vara tillåtet med böneutrop men 43% instämmer ganska mycket och 29% är helt emot detta.

Judars och muslimers rätt till religiös slakt skiljer också könen åt. Ingen pojke instämmer helt och 44% tar helt avstånd från judars, och 63% från muslimers, rätt till detta. Däremot instämmer 14% av flickorna helt med både judars och muslimers rätt till religiös slakt och 7% ganska mycket. 57% av flickorna tar helt avstånd från judars rätt och 50% från muslimers rätt.

Judars rätt till omskärelse visar på en omvänd statistik där det är flickorna som är mer avståndstagande. Nu är pojkarna mer positiva då 6% instämmer helt och hållet och 12% instämmer ganska mycket. 38% av pojkarna tar helt avstånd från detta. För flickorna del instämmer ingen vare sig helt eller ganska mycket och 21% tar helt avstånd. Kan detta bero på att pojkarna har judiska vänner och ser att det inte är så farligt medan för en tonårsflicka kan det te sig otäckt? En av de kvinnliga respondenterna utbrast, när de gjorde enkäten; *va, amputerar dom snoppen!?*

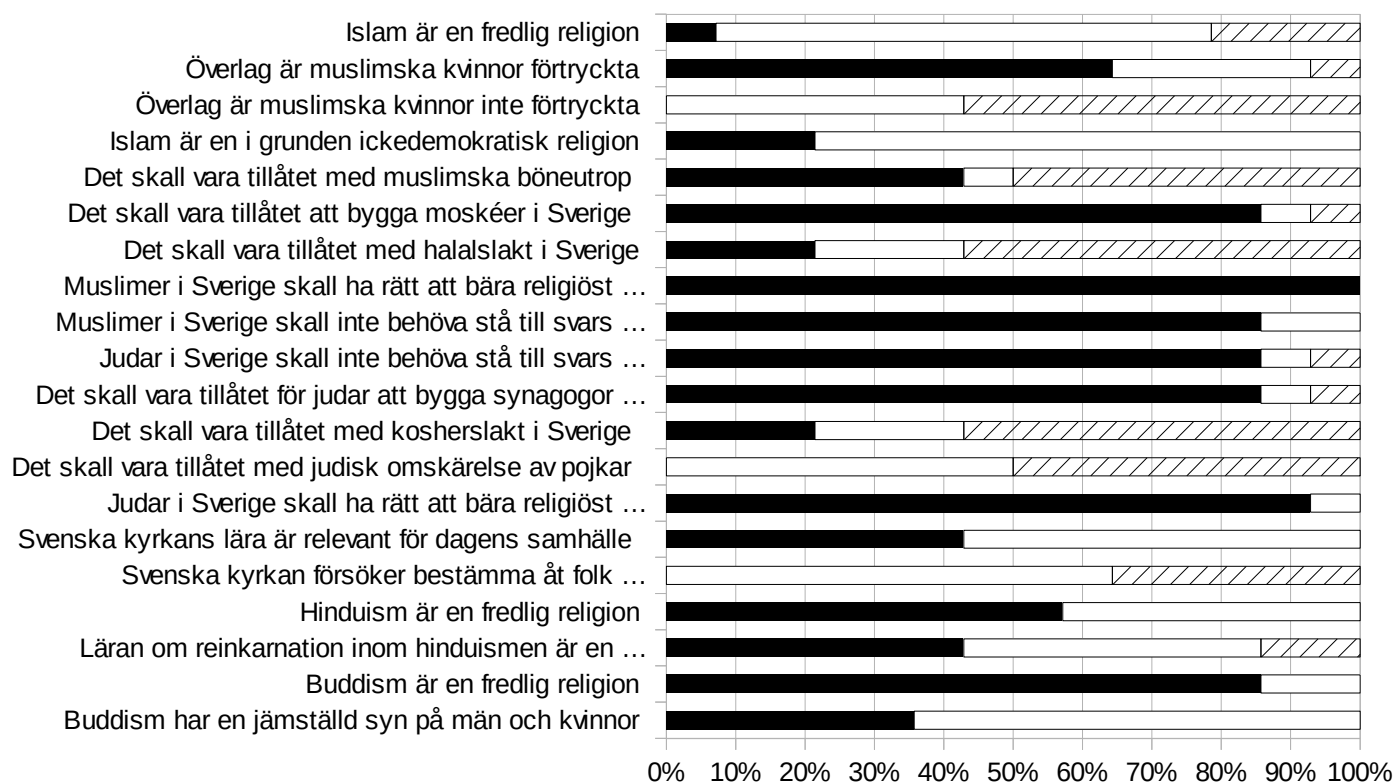
På frågan om judar och muslimers rätt att på lokal nivå slippa klä skott för internationella konflikter är eleverna mer positiva att låta judar slippa än muslimer. 63% av pojkarna instämde helt att judar inte skall bli utsatta för detta, medan samma siffra för muslimer var 50%. För flickorna var det 79% som instämde helt med att judar inte skall bli utsatta och 64% för muslimer. Den enda person som tar helt och hållet avstånd från detta är dock en flicka och då handlar det om judars rätt att slippa.

En intressant fråga rör religiöst påbudna klädsel. När frågan, som vi såg tidigare, ställs om religiösa kläder och symboler i allmänhet och på arbetsplatser svarar 18% av pojkarna och 43% av flickorna ja, det skall tillåtas. När frågan sedan gäller specifika religioners klädedräkter är eleverna mer positiva. 25% av pojkarna instämmer helt att muslimer skall få bära t ex slöja och 31% att judar skall få bära t ex kippa. Flickorna är än mer positiva till detta med 86% som är för att både judar och muslimer skall få bära sina religiöst påbudna klädesplagg. Och när personen som bär plaggen får ett namn (Mirjam) och blir en person skulle hela 93% av flickorna och 75% av pojkarna säga ja till det-

ta. Vår acceptans ökar, som Magnus Hagevi (2012) och Maria Lövheim (2012) visat, ju närmare människan vi kommer.

Flickors svar kring frågor om attityder till världsreligioner

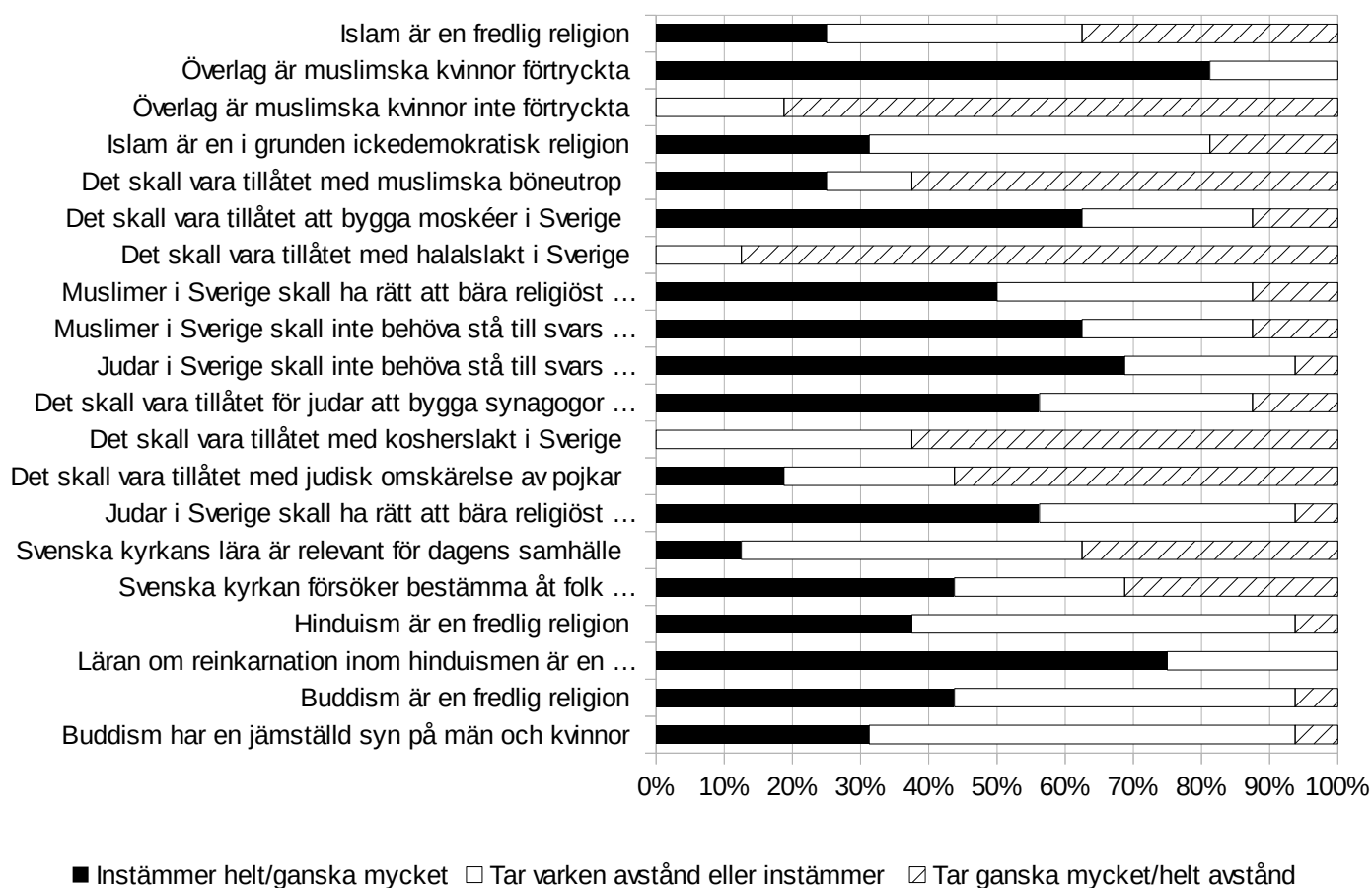
Observera att vissa påståendena är nedkortade. För hela påståendet se Bilaga 1, Enkät om religion

■ Instämmer helt/ganska mycket □ Tar varken avstånd eller instämmer ▨ Tar ganska mycket/helt avstånd

Pojkars svar kring frågor om attityder till världsreligioner

Observera att vissa påståendena är nedkortade. För hela påståendet se Bilaga 1, Enkät om religion

2.1.4 Personer med religiös tro

På frågor som handlar om att bedöma religiösa människor liknar pojkar och flickor varandra mer samtidigt som båda trenderna, med de lite mer toleranta flickorna och att man blir mer tolerant ju mer personlig man blir, håller i sig. På frågan om religiösa människor är oförnuftiga instämmer ingen flicka, 7% instämmer ganska mycket och 64% tar helt avstånd. Pojkarna är lite mer benägna att instämma och 6% instämmer helt och hållet och 25% ganska mycket. 13% av pojkarna tar helt avstånd från detta påstående. Att religiösa människor inte problematiserar sin värld och godtar givna svar, vilket är en fråga som ligger nära den om man är oförnuftig, instämmer ingen flicka i, 36% instämmer ganska mycket och 14% tar helt avstånd. 6% av pojkarna instämmer helt, 31% instämmer ganska mycket och 13% tar helt avstånd. På frågor som religiösa är lyckligare liknar svaren varandra men det är fler pojkar som tar avstånd helt och hållet från detta, 31% mot flickorna 14%. Flickorna är istället mindre benägna att tro att religiösa människor är mer toleranta och 21% instämmer inte i detta påstående, jämfört med 6% av pojkarna.

Tittar vi på berättelserna om Mirjam är den generella trenden att flickorna är mer tillåtande än pojkarna men ju närmare elevens egen värld scenerna kommer desto fler nej blir det, alltså då de själva mer tydligt kan relatera till händelsen. 72% av flickorna och 75% av pojkarna säger nej till att Mirjam skall slippa festprat på måndagens fika. Det kan också handla om saker som skulle gå ut över dem själva, där de nu befinner sig, då 50% av flickorna och 75% av pojkarna säger nej till att låta Mirjam slippa hantera livsmedel i bamba. Att få sin vilja fram hos doktorn är inte heller så populärt med 43% nej från flickorna och 75% från pojkarna. Svensk sjukvård har hos många elever ett högt renommé och som mentor för gymnasieelever sedan 20 år tillbaka kan jag konstatera att många elever, redan i unga år, har en gedigen erfarenhet av att besöka sjukvården. Att få bära slöja eller informera om sin religion på sin arbetsplats är eleverna däremot betydligt mer positiva till. Kanske för att de själva ännu inte arbetar och därmed inte känner sig hotade, men kanske också för att diskussionen kring slöjans vara eller icke vara på arbetsplatser är en fråga de är väl förtrodda med genom media. De möts till viss del också av beslöjade kvinnor i sin vardag vilket minskar känslan av hot.

Elevers svar på frågor om Mirjam skall få tillstånd att leva enligt sin religiösa övertygelse

Scenarion	Flicka (n=14)				Pojke (n=16)			
	JA		NEJ		JA		NEJ	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Att bära slöja på arbetet	13	93	1	7	12	75	4	25
Att få gå från arbete och be	8	57	5	36	8	50	8	50
Att slippa hantera vissa livsmedel	7	50	7	50	4	25	12	75
Att slippa vissa typer av fikaprat	4	28	10	72	4	25	12	75
Att få missionera med material på arbetsplatsen	10	72	4	28	10	63	6	37
Att få styra över läkarvård	8	57	6	43	4	25	12	75

2.1.5 Analys utifrån den teoretiska bakgrunden

Tittar vi övergripande har eleverna en något mer negativa attityd till religion i allmänhet än de har till religiösa människor. De har en mer positiv syn på världsreligioner som hinduism och buddism än till judendom, kristendom och islam. Mest negativa är de till islam. De har en förhållandevis hög tolerans för religion i det offentliga livet. Det finns dock saker som de har svårare att gå med på, t ex religiös slakt. Flickor har en generell tendens att vara mer tillåtande både mot religioner och mot religiösa människor. Samtidigt är det vanligare att det är pojkar som tar helt och hållet avstånd från negativa påståenden. Flickornas tenderar att varje sig håller med helt och hållet, eller ta helt och hållet avstånd.

Som vi såg tidigare kan vi definiera attityder som ”en kognitiv representation som summerar våra värderingar av ett objekt uttryckt som något negativt eller positivt” (Ekehammar 2007, s. 276) och för att kunna svara på enkätens frågor måste eleverna uppleva att de besitter kunskap som gör detta möjligt, alltså att de är delaktiga i den kunskapsregim som råder i kulturen. En del av den kunskap de har kommer från skolan, från religionsundervisning som syftar till att utveckla kunskaper om religion och livsåskådningar med särskilt fokus på kristendomens betydelse för den svenska värdegrunden. Men de får också kunskaper om religion via media, som är en kraftfull förmedlare av både sakkunskap och attityder, vilket Elliot Aronson (1999) visar.

En annan förmedlare av kunskap är vänner och familj. Urvalsgruppen är en relativt homogen medelklassgrupp då 71% av flickorna och 50% av pojkarna bor i villa och 57% av flickornas mammor och 50% av deras pappor har högskoleutbildning. Jämförande siffror för pojkar är 56% och 69%. Föräldrarnas egen religiositet är låg. 79% av flickorna anger att vare sig deras mamma eller pappa är religiös och 75% av pojkarna anger att deras mamma inte är det och 88% deras pappa. Den religiösa påverkan hemifrån kan därmed ses som låg i termer av aktivt deltagande i ett religiöst liv. Å andra sidan anger ingen flicka att de inte tror det finns en gud, ande eller kraft (38% för pojkarna) vilket skulle kunna ses som indikation på att det finns ett personligt sökande, ett sökande som dock inte innefattar kontakt med institutionell religion. 50% av flickorna och 56% av pojkarna anger att de aldrig besöker en gudstjänst eller ett samfund och 72% av flickorna och 56% av pojkarna är inte konfirmerade. Detta sökande kan mycket väl ske på andra sätt, t ex tillsammans med vänner då 86% av flickorna anger att de har religiösa vänner och 50% av pojkarna. Denna bild finner vi också stöd för i tidigare forskning kring unga och religion.

Elevers svar på frågan *Är du konfirmerad*

Är du konfirmerad	Flicka (n=14)		Pojke (n=16)	
	Antal	%	Antal	%
Ja	4	28	7	44
Nej	10	72	9	56

Elevers svar på frågan *Har du nära vänner som är religiösa*

Har du nära vänner som är religiösa	Flicka (n=14)		Pojke (n=16)	
	Antal	%	Antal	%
Ja	12	86	8	50
Nej	2	14	8	50

Sammanfattar vi var eleverna får sin kunskap, och därmed basen för sina attityder om religion och religiösa människor ifrån, är det i stort sett, som Elliot Aronson (1999) visar, via sekundära källor som media, skolan, hemmet. De möter sällan religion primärt i samfund eller religiösa människor IRL, förutom de religiösa vänner de har eller de elever som själva eller genom föräldrar har kontakt med olika samfund. Detta lämnar dem med förhållandevis liten möjlighet att problematisera de bilder de får tillsammans med sändaren, eftersom denna antingen inte är närvarande (nyhetsprogram, tidningar, nätet) eller kanske har hög auktoritet, som t ex föräldrar och lärare.

En kunskapsregim kan, som fallet är med islam som beskrivs i metodkapitlet, innehålla alla typer av information. Sådan som stämmer och sådan som inte stämmer. Den innefattar därmed en hel del attityder till attitydobjektet som kan upplevas som varande objektiv kunskap. Om attitydobjektet dessutom upplevs som hotfullt kommer attityderna att bli negativa. Med en negativ medial fokus på islam, på terror och hot mot demokratin, kan det bli svårt för eleverna att problematisera det de hör om de själva saknar fakta eller motbilder (Madge, Hemming & Stenson, 2014 s. 61). Det är också kring islam som elevernas mer negativa attityder till religion blir synliga när frågor ställs om specifika religioner. I enkätaterialet föreligger ingen total islamofobi så som Mattias Gardell (2009) beskriver den, men det finns vissa tendenser. Att dessa är små kan ha att göra med att eleverna inte känner sig så hotande. Muslimer är inte ett så vanligt inslag i deras vardag, vare sig på skolan där de går eller i närsamhället. Kring kristendom är de negativa attityderna än mindre tydlig och någon kristofobi syns inte i enkätaterialet.

Negativa attityder gentemot religiösa människor i allmänhet, att de inte är lika förnuftiga som icke religiösa människor syns delvis i materialet och kan kopplas till sekulariseringstesen, en annan kunskapsregim som förser eleverna med kunskaper och attityder kring religion och religiösa människor. Om vi bryter ned sekulariseringstesen i dess tre delar; differentieringsprocessen, den religiösa sfärens försvinnande och privatiseringstesen kan vi se att var och en av dessa delar finns representerade i elevernas svar och kan fungera som förklaring till tendenser som enkätsvaren visar. Samtidigt är sekulariseringstesens utsatt för kritik, vilket elevernas ger prov på. Stämde den borde samtliga elever svara att de inte tror det finns någon gud, ande eller livskraft och ingen av dem borde vara konfirmerad. Samtidigt visar deras föräldrar upp en större korrelation med tesen då endast 7% av flickorna anger att hennes mamma är religiöst aktiv och 14% hennes pappa. Av pojkarna svarar 25% att hans mamma är religiöst aktiv och 6% att hans pappa är det.

Tabell. Elevers svar på frågan *Är din mamma/pappa ...*

Föräldrars religiositet	Flicka (n=14)				Pojke (n=16)			
	Mamma		Pappa		Mamma		Pappa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Religiös och aktiv i något samfund	1	7	2	14	4	25	1	6
Inte religiös	11	79	11	79	12	75	14	88
Vet ej	2	14	1	7	0	0	1	6

Vilka spår av sekulariseringstesen kan vi då se? Om vi startar med differentieringstesen som handlar om att religion skiljs från övriga instanser i det offentliga rummet visar eleverna prov på detta. På frågan om religion och politik bör skiljas åt svarar hälften av eleverna ja. De vill inte heller se att religion spelar roll inom lagstiftning. Samtidigt upplever flickorna att Svenska Kyrkan kan ha något positivt att ge samhället. Snarast kan religion ses som en resurs för människor, att hjälpa dem bli empatiska och omhändertagande. Pojkarna är däremot mer tvivlande till religionens varande i det offentliga rummet och upplever i högre grad att religion bör vara en privat angelägenhet och är mer säkra på sin sak när det kommer till att religion utövar förtryck och skapar konflikter.

Nästa del i tesen handlar om religionens försvinnande och på frågan om världen vore bättre utan religion håller pojkarna med, medan flickorna inte gör det. Kan det vara könet som avgör hur de ställer sig? Flickorna är de som i högre grad själva är andliga, omger sig med religiösa vänner och upplever att Svenska Kyrkan har något att tillföra samhället. För pojkarna, som i högre grad inte tror att det finns en gud och upplever att religion är förtryckande och konfliktskapande ter det sig mer naturligt att något som inte finns och som skapar konflikt också borde bort. Samtidigt håller både flickor och pojkar med om att religion är något naturligt för oss människor även om de också upplever att den är ovetenskaplig. Bilden är komplex och vi återkommer till frågan om kön senare.

Sista delen i sekulariseringstesen är privatiseringstesen, vilken innebär att religion, om den skall vara kvar, bör privatiseras. På så vis förlorar, enligt Ola Sigurdsson (2009), religionen röst och kropp och hotar inte längre den sekulära staten. Vi såg innan att både flickor och pojkar tycker att religion bör vara en privatsak, men pojkarna är betydligt mer övertygade om detta. Denna attityd förstärks också av hur pojkarna svarar kring tillåtande av religiöst påbudna kläder och symboler i det offentliga rummet, hur stor hänsyn en religiös människa kan kräva för sin tros skull och hur mycket hänsyn samhället skall visa religiösa minoriteter. I alla dessa fall är pojkarna något mer ne-

gativt inställda. Flickorna är lite mer generösa vilket kan ha att göra med att de, som grupp, inför gruppen religiösa människor ser dessa som lite mindre oförnuftiga än pojkarna. Återigen kanske också för att flickorna, som grupp, själva är mer andligt orienterade.

Tittar vi på hela tesen, som en kunskapsregim, som enligt Ola Sigurdsson (2009), påverkat Västeuropa under en längre tid, kan vi se hur dess idé återfinns i elevernas svar. Svaren visar både på tanken om differentieringsprocessens avskiljande av religionen från samhällets övriga sfärer samt dess privatisering, vilket ligger i linje med tidigare forskning kring ungas tankar om religion (Lövheim 2012; Madge, Hemming & Stenson, 2014). Eleverna upplever till viss del religion som något som bör plockas bort ur det offentliga livet och bli mer privat, på det att den inte skall störa eller hota och här framkommer den tydligaste hotbilden från islam. Den del av tesen, som för elevernas del har det svagaste stödet, är religionens försvinnande. Här skymtar religionskursens mål med att hjälpa eleverna att nå en öppen inställning till olika livsstilar, livhållningar och människors olikheter då de visar prov på tankar att människor får vara religiösa, men inte i det offentliga. Här infinner sig en svår fråga; vittnar elevernas svar om att sekulariseringstesen stämmer eller svarar de såhär för att den är en kunskapsregim som bygger upp de attityder till religion som eleverna sedan ger luft åt när de svarar på enkäten?

Enkätsvaren visar att eleverna är medvetna om att Sverige är ett mångreligiöst land men i och med att de inte själva vuxit upp i en religiöst färgad miljö saknar de till viss del religiös literacy (Jackelén 2014, s. 54). Detta gör det, menar Kerstin von Brömssen (2003), svårare för dem att förstå ett religiöst sätt att tolka världen på och det är då lätt att denna ter sig oförnuftig och underlig. Om den berättelsen de får höra om vad religion är, är färgad både av sekulariseringstesen och en rädsla för specifika religioner, som den islamofobiska diskursen, är det, för att anknyta till Kerstin von Brömssen (2003), inte svårt att förstå deras attityder. Samtidigt blottar enkätundersökningen en grupp unga människor som på olika sätt brottas både med skapandet av en egen andlig tillhörighet och med mötet med andras. ”De (respondenterna, min anm) förhandlar, försöker förändra och rekonstruera sin religiösa identitet” (von Brömssen 2003, s. 313) och de erfarenheter de gör kommer, som Elliot Aronson (1999) visar, vara avgörande för hur de ser på sig själva och på världen. På samma sätt som gruppen visar upp negativa attityder finns det prov på tolerans och vilja att låta människor leva i enlighet med sin livsåskådning, ett mindset de, enligt Nicola Madge, Peter Hemming och Kevin Stenson (2014) delar med andra unga i Västeuropa.

I enkäten svarar alla flickorna och ca 60% av pojkarna att de på ett eller annat sätt är sökande inom

en andlig sfär, något vi även sett i Signild Risenfors (2011) studie. I enkätundersökningen tror 14% av flickorna och 19% av pojkarna på en personlig gud och 29% av flickorna och 44% av pojkarna har konfirmerat sig vilket skulle kunna tolkas som ett inte alltför stort intresse av traditionell kristendom. Däremot visar de, liksom Signild Risenfors (2011) respondenter, ett intresse av att tala om existentiella frågor och då använda religion som ett verktyg i detta samtal. Vid tal om religion på en offentlig, mångkulturell, arena uppfattas dock religion delvis som kontroversiell. Det finns en vilja, både hos Signild Risenfors (2011) respondenter och hos eleverna i enkätundersökningen, att se det mångkulturella som något positivt, samtidigt som de utmanas av andras religion och då mest av islam.

Även om eleverna svarar, i enlighet med de attityder till religion och religiösa människor som sekulariseringstendensens kunskapsregim kan ge upphov till, kan vi notera en viss skillnad mellan flickor och pojkar. Flickorna, som grupp, är, som berörts tidigare, mer benägna att vara positiva till religion och religiösa människor än pojkarna. De är också i högre grad tillåtande när det kommer till att låta religion få vara en del av det offentliga rummet. Detta skulle kunna ses mot bakgrund av teorin kring genus som talar om att flickor socialiseras in i ett mer empatiskt tänk med en tanke om människors personliga välmående, medan pojkarna istället lär sig att anamma attityder som gör dem mer konkurrenskraftiga i det offentliga livet. Medan flickorna ser till individen är pojkarna mer benägna att se till strukturen vilket vi kan se när det gäller hur långt de är benägna att gå den religiösa Mirjam till mötes. Både pojkar och flickor återskapar här det genuskontakt som Yvonne Hirdman (2007) visar finns i dagens samhälle. Samtidigt är både flickorna och pojkarna, som utgör en förhållandevis homogen etnisk svensk medelklassgrupp, socialiserade in i ett sätt att se på ”den andre” som slår igenom hos båda könen. Både flickor och pojkar är t ex mer negativa till islam, som av vissa i Sverige idag ses som ett avvikande hot, vilken de uppfattar vara odemokratisk och kvinnoförtryckande. Sett ur ett intersektionellt perspektiv går det alltså inte att endast förklara skillnader i svar utifrån kön, utan tankar om etnicitet och klass behöver också lyfta in. Vi kan se att som bas för eleverna svar ligger klasstillhörighet och etnicitet och då dessa liknar varandra hos både pojkarna och flickorna är det via könet vi i denna undersökning får en viss spridning.

3. SLUTDISKUSSION

Den övergripande frågeställningen för denna uppsats är vilka attityder till religion och religiösa människor en grupp gymnasieungdomar på en stor kommunal gymnasieskola i ett etniskt svenskt medelklassområde har, vilka bakomliggande orsaker det kan finnas till dessa attityder och vilka konsekvenser dessa kan få för eleverna själva och för dem, mot vilka attityderna riktas. Som metod har en enkätundersökning utförts och resultatet har sedan problematiserats utifrån teorin om hur attityder uppstår och internaliseras, samt ett genusperspektiv. Undersökningens resultat har också speglats i tidigare forskning kring unga och religion. Då utgångspunkten för uppsatsen är skolungdomars attityder till religion och religiösa människor har det dessutom varit viktigt att sätta skolans religionsundervisning i relation till enkätresultatet för att undersöka om målen för religionsundervisningen infrias eller om förändringar behövs.

Vi kan, utifrån det i uppsatsen presenterade forskningsläget, konstatera att den undersökta gruppen liknar andra svenska ungdomar, men också västeuropeiska ungdomar i stort (von Brömssen 2003; Risenfors 2011; Madge, Hemming & Stenson 2014). Eleverna hyser förhållandevis negativa attityder till institutionell religion och upplever den som dogmatisk och till viss del förtryckande. Ganska många av eleverna, framför allt pojkarna, uppfattar religion som konfliktskapade och upplever att världen skulle bli en bättre plats om religion avskaffades eller i alla fall om religion och politik skiljdes åt och religion blev en privatangelägenhet. Här visar eleverna prov på att vara påverkade av sekulariseringstesens idé om differentiering mellan religion och övriga samhälleliga instanser som t ex politik, ekonomi, kultur. Att religion bör skiljas från det övriga samhället är för att den, som Ola Sigurdsson (2009) visar, upplevs som en konkurrent till staten i strävan att skapa en grund för ett gott samhälle.

Tittar vi på enskilda religioner är islam den religion som upplevs som mest negativ och hotande och även här följer eleverna det mönster som Mattias Gardell (2009) och Chris Allen (2007) visar återfinns både hos den svenska befolkningen men också hos västeuropéer i stort. Islam upplevs av eleverna som i högre grad förtryckande, speciellt med avseende på kvinnor, och mer odemokratisk än andra världsreligioner. Eleverna är också, som grupp, något mindre benägna att låta muslimer leva i enlighet med sina religiösa påbud än t ex judar. Elevernas svar speglar i detta den kunskapsregim om islam och muslimer som Mattias Gardell (2009) visar föreligger i Sverige och som influerar både människor och media, men också skolan t ex via läroböcker.

Religiösa människor, som grupp, upplevs till viss del av eleverna som oförnuftiga och här återfinner

vi ett av de få tillfällen då flickorna som grupp är mer negativt inställda än pojkarna. Religiösa människor uppfattas inte som godare än icke religiösa eller lyckligare men däremot mer naiva, t ex att de i högre grad än icke religiösa godtar andras svar på livsfrågor istället för att söka egna. Här kan vi se likheter med andra studier som gjorts. Kerstin von Brömssen (2003) visar i sin avhandling att de svenska elever hon intervjuat upplevde religiösa som mindre genomtänkta. Dessa elever var också mindre nyfikna på att lära sig om religiösa system då de upplevde att dessa, i kraft av sitt oförnuft, inte hade något att lära dem.

När det kommer till religiösa symboler och praktiker uppstår ett intressant fenomen, nämligen att ju mer personligt det blir desto mer toleranta blir eleverna i sina svar. Det är mer självklart att låta Mirjam få bära slöja på sin arbetsplats än det är att låta muslimer, som grupp i det svenska samhället, göra det. I det personliga mötet blir ”den andre” ett mer påtagligt ”du” som är svårare att generalisera bort. På samma vis som eleverna själva inte vill bli bemötta som en del av en generaliserad grupp vill de inte heller göra det med andra. Detta är en mänsklig tendens att vilja bli sedd som en individ och är, visar Elliot Aronson (1999), också vägen bort från generella stereotypa negativa attityder. Tanken att låta andra göra sina val och leva efter dessa är något som eleverna delar med andra unga, inte bara i Sverige utan också internationellt visar Nicola Madge, Peter Hemming och Kevin Stenson (2014). Samtidigt är eleverna mer negativa till att låta Mirjam få sin vilja fram i situationer de själva skulle kunna påverkas av. De är mer tillåtande mot Mirjam i miljöer de inte själva befinner sig i t ex ett dagis, jämfört med skolmiljö. Elliot Aronson (1999) pekar på att vi måste uppleva att vi personligen vinner något på att ändra våra attityder för att göra det och detta är något som eleverna ännu inte gör i dessa situationer. Kerstin von Brömssen (2001) visar att det är lätt att vara tolerant om jag upplever att det inte drabbar mig. Dessutom vet de flesta människor, inklusive eleverna, när vi bör vara toleranta och tillåtande men, som Kerstin von Brömssen (2001) visar, kan det vara svårare att hålla fast vid detta om det hettar till. Då är det, det upplevt ”svenska” som skall gälla.

Tittar vi på gruppen som helhet är eleverna något mer negativa än positiva till religion och religiösa människor, men om vi tittar på gruppen pojkar och flickor var för sig ser vi en genomgående skillnad där pojkarna är mer negativa än flickorna. Detta resultat kan speglas i genusteorins idé om hur könens relation till andra skapas. Flickor, i högre grad än pojkar, präglas till närhet och empati, medan pojkar präglas till ett starkare jag (Ambjörnsson 2004; Freedman 2003; Hirdman 2007). Flickornas svarar då mer tillåtande, i akt att visa medkänsla. De tar inte heller lika tydligt ställning, vare sig för eller emot, som pojkarna gör. Detta skulle kunna spegla en, just för pojkarna, starkare känsla av att ”jag har rätt” och de vågar då också ta ut svängarna mer (Aronson 1999). I enlighet med det,

som Yvonne Hirdman (2007) benämner samhällets genuskontrakt, fostras pojkar, i högre grad än flickor, för ett liv i offentligheten. Och om den kunskapsregim, på vilket attityder till religion och religiösa människor byggs, som gäller i offentligheten är den om sekulariseringstesens avskiljandet av religion från samhället i stort och dess privatisering blir det mer naturligt för pojkarna än flickorna att vara just mer negativa till religion i samhället. I undersökningen är det fler pojkar än flickor som upplever sig vara icke troende vilket, i linje med sekulariseringstesens kunskapsregim, skulle kunna vara något som kan stärka känslan hos pojkarna att de både har rätt och gör rätt när de upplever religion och religiösa människor på ett mer negativt vis. Samtidigt visar Mia Lövheim (2012) att tendensen går mot att flickor och pojkar blir allt mer lika vad gäller religiositet. Kommer vi då i framtiden få se en utjämning mellan könen och kommer denna utjämning gå mer mot pojkarnas eller flickornas håll?

Även om flickorna är lite mer positiva kan vi ändå konstatera att, som grupp, är eleverna påverkade av den kunskapsregim som sekulariseringstesens utgör. Idén att religion och politik bör skiljas åt och att religion bör vara en privatsak delas av flickor och pojkar, liksom tanken att religiösa människor är lite mer oförnuftiga än icke religiösa. Samtidigt visar både pojkar och flickor prov på att motsätta sig detta, genom sitt eget personliga behov av andlighet. Det må vara så att vissa av dem tycker att det vore bäst om religion försvann, men det gäller inte alla. Religion upplevs av vissa som just en resurs. De liknar även i detta andra ungdomar, både i Sverige och Västeuropa, USA och Australien, som tar avstånd från institutionell religion, som upplevs som stel och tvingade, men inte från den existentiella och andliga sidan (Madge, Hemming & Stenson 2014; Collins – Mayo 2010; Dandelion 2010). Den institutionella religionen ses inte, för att använda Kerstin von Brömssens (2012) terminologi, som cool och detta gör det svårare för unga människor att tala om religion och existentiella frågor. Inte för att de inte vill, utan för att de inte vågar och för att de inte alltid, som Signild Risenfors (2011) visar, har språket, en religiös literacy. Enkäten visar t ex att det är förhållandevis få av eleverna som har konfirmerat sig, något några av dem i enkäten kommenterar med att de idag ångrar att de inte gjort, och även om förhållandevis många av dem har religiösa vänner kan vi ana att det religiösa samtalet dem emellan inte är så vanligt (Madge, Hemming & Stenson 2014). Även om, som Signild Risenfors (2011) resultat visar, ungas samtal om livsfrågor kan få en religiös dimension är direkta kopplingar till religion mindre vanliga, något som också Kerstin von Brömssens (2003) respondenter ger prov på. Så, eleverna i enkätundersökningen hamnar enligt mig som en åsna mellan två höttappar. Å ena sidan har de behov av, och vilja, att diskutera livsfrågor i sökandet efter sin egen identitet, ett eget liv och de hyser, som grupp, en tämligen hög grad av andlighet, vilket enkätsvaren visar skiljer dem från deras föräldrar som i hög grad inte är religiösa. Å andra sidan

är de förhållandevis negativa till institutionell religion, de utnyttjar inte denna religiositets klassiska kanaler som konformation, gudstjänster och andra sammankomster för att skaffa sig en religiös literacy eller diskutera livsfrågor. De är dessutom medborgare i världens mest sekulariserade land där sekulariseringstesens idé är stark och där det finns en förhållandevis stark islamofobisk kunskapsregim och en ökande kristofobisk dito (Gardell 2009; Aspling & Djärv 2013).

Eleverna får, som vi sett, i hög grad sin kunskap om religion sekundärt via media, familj och vänner men också via skolans religionsundervisning och som vi såg ovan är det få av eleverna som utnyttjar de primära källor som finns. Detta innebär att de attityder till religion och religiösa, som råder i samhället i hög grad blir avgörande för elevernas egna kunskaper och attityder eftersom vi, som Elliot Aronson (1999) lyfter fram, i hög grad anammar de attityder som majoriteten runt oss har, utan att ifrågasätta dem. Därmed blir eleverna påverkade av sekulariseringstesens bild av religion som något som bör lyftas ut ur det offentliga rummet. De blir också påverkade av den islamofobiska kunskapsregimen, som till viss del porträtterar islam som ett hot mot det västerländska samhället och de värderingar detta samhälle upplever sig stå för. En ökad religiös synlighet i det politiska livet globalt, som sätter press på sekulariseringstesens tanke om differentiering mellan religion och politik, kan också leda till en ökad rädsla för vissa typer av religiositet, främst islam och även påverka eleverna i deras attityder.

3.1 Religionsundervisningen utmaning

Eleverna möter alltså en rad olika kunskapsförmedlare som på olika sätt både ger dem attityder och påverkar de attityder de redan har, attityder som enkätundersökningen och denna uppsats försökt blottlägga och problematisera. Och en av dessa kunskapsförmedlare är skolans religionsundervisning. Denna skall, som vi sett tidigare, hjälpa eleverna att utveckla ett nyfiket och tolerant förhållningssätt gentemot olika livsstilar och förbereda dem på att leva i ett mångkulturellt och mångreligiöst samhälle, men också utvecklas som individer. Och med tanke på religionens ökade synlighet i samhället och i högre grad än tidigare användandet av religion som identitetsmarkör (Andersson & Sander 2009), har ämnets utgångspunkter förändras. Religionsundervisningen kan inte endast handla om ett fenomenologiskt ”lära om” religiösa system, som ter sig eviga och oföränderliga, och hur dessa påverkar dem som valt att tro på dem, utan måste i högre grad lyfta in att ”lära av”, det som Mia Lövhelm (2012) talar om som ”Belife as a cultural performance”. Detta kräver att ämnet tar ännu ett steg i den utveckling det genomgått från att handla om den kristna tron, via fokus på livsfrågor till dagens, utifrån vår egen kristna horisont, utblick både lokalt och globalt. Vi behöver, som Signild Risenfors (2011) pekar på, att skolan som arena för identitetsarbete arbetar mer för en post-

strukturalistisk diskussion med en större lyhördhet för ett bredare spektrum av värderingar och möjliga livsvägar. Vi har också sett att detta är något som unga människor ställer sig positiva till (Risenfors 2011; von Brömssen 2012; Madge, Hemming & Stenson 2014).

Och för att åstadkomma detta behöver undervisningen i religion i högre grad undersöka och problematisera sekulariseringstesen. Vad innebär den och hur påverkar den vår syn på, och våra attityder till, religion och religiösa människor? Även om den inte nämns vid namn i gymnasieskolans styrdokument genomsyrar den skolan och kursplanen för religion. Argument för detta kan vi se i det att kursplanen för Religionskunskap 1 har ett mål där frågan om religion och vetenskap skall studeras, samt tydligare fokus på att religioners syn på kön, sexualitet, etnicitet och socioekonomisk tillhörighet skall problematiseras, i ett intersektionellt perspektiv. Dessa mål lyfter fram tanken att det finns en skillnad mellan ett religiöst tänk och ett sekulärt och sätter fokus på ett dikotomt tillstånd; religion kontra vetenskap, religion kontra politik, religion kontra samhälle. Å andra sidan kan preciseringen av att kristendomen, som värdegrund för vår samhälle, skall studeras ses som ett argument mot sekulariseringstesens tanke om religionens försvinnande. Här omfamnas religionen istället som en nationell identitetsmarkör. Genom att lyfta fram diskussionen kring sekulariseringstesens tanke kan vi göra den synlig men vi kan också i högre grad arbeta med ett problematiserande perspektiv på definitionen av vad religion är och hur eleverna, både som individer och som samhällsmedborgare, ställer sig till religion. Religionsparadoxen, som Mats Trondman (2013) talar om, kan diskuteras, det egna identitetsarbetet lyftas in och en religionsdialog, som inte bara handlar om ”dom” som gör si och så, kan komma till stånd.

Dessutom behöver attityder till religion och religiösa människor problematiseras och då med fokus på islam och kristendom för att bringa reda i vad som är sant och falskt i de islamofobiska och kristofobiska kunskapsregimerna som Mattias Gardell (2009) talar om. Detta kan öka elevernas religiösa literacy. Genom en ökad närhet till människan bakom det religiösa uttrycket kan dessutom förståelsen för hur, som Elliot Aronson (1999) visar, våra attityder påverkar oss själva öka. Även här behöver sekulariseringstesens diskuteras, vad den säger och hur den får oss att tänka. Parallellt med detta blir det också viktigt att belysa hur attityder och fördomar uppstår för att hjälpa eleverna att själva kunna problematisera sina attityder. Alltså, att förmedla både ett kunskapsstoff om religion och religiösa människor men också en färdighet att kritiskt granska dessa kunskaper och attityder och därmed syna sig själv i sömmarna.

Att båda dessa saker kan vara svåra att få till stånd är naturligt eftersom skolan inte befinner sig i ett

vakuum utan i hög grad är en del av det samhälle och de idéer som detta samhälle vilar på. Att arbeta med attitydförändringar är dessutom, som Elliot Aronson (1999) påpekar, svårt då vi som regel håller hårt på det som vi upplever som varande vårt. Mina attityder blir viktiga för mig just för att de är mina. Upplever jag dessutom att det finns bevis för dem stärks de än mer och om de attityder jag hyser verkar delas av andra upplever jag dem som mer sanna. Undervisningen i religion behöver, utifrån detta, arbeta vidare med det intersektionella perspektivet, som redan nu nämns i kommentarsmaterialet till kursplanen för Religionskunskap 1, för att problematisera att det inte bara finns en orsak, oförnuft, till hur religiösa människor väljer att agera utan många, ibland krockande, orsaker.

Slutligen är det viktigt att undervisning i religionskunskap också ger plats åt elevernas egna tankar och brottningar med existentiella frågor, något som inte finns med som explicit mål i den kursplan för Religionskunskap 1 som nu föreligger. Detta är viktigt att lyfta fram med tanke på den entydiga bild som studie efter studie kring ungas religiositet visar, både i Sverige och i Västeuropa, nämligen att de inte är religiöst ointresserade utan bara intresserade på ett annat sätt än de äldre generationerna (von Brömssen 2003; Risenfors 2011; Madge, Hemming & Stenson 2014). Att finnas med själv i en problematisering av ”den andre” skapar dessutom större möjligheter för förståelse, både av ”den andre” och mig själv, då en spegling kan komma till stand.

Jag inledde denna uppsats med att ställa frågan om ungas attityder till religion och religiösa människor och har kunnat konstatera att unga idag inte är mindre religiösa, men annorlunda religiösa. Och genom att ta unga människors religiösa tankar på allvar och hjälpa dem att problematisera dessa kan vi bana väg för det postsekulära tillståndet, som Ola Sigurdsson (2009) talar om. Och att detta låter sig göras, har att göra med något så enkelt som att;

Young people are the generation at the forefront of cultural and social change. It is their engagement with religion, religious ideas and institutions that tell us how resilient beliefs and practices are, and how religions might adapt, transform and innovate in relation to wider social and cultural trends. (Collins – Mayo 2010 s. 1)

Kort sagt, eftersom dagens unga är morgondagens vuxna och vad vi sår nu, får vi sedan skörda, står vi inför en spännande förändring av det religiösa landskapet som ställer krav på oss alla, troende som icke troende.

4. KÄLLFÖRTECKNING

4.1 Sekundärlitteratur

Allen, C. (2007). "Islamophobia and its consequences" i *European Islam: challenges for public policy and society*. Amghar, S, Boubekeur, A & Emerson, M (red) (2007). Brussels. Center for European Policy Studies. s. 144-167

Ambjörnsson, F (2004), *I en klass för sig : genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm. Ordfront.

Andersson, D & Sander, Å (2009). *Det mångreligiösa Sverige – ett landskap i förändring*. Lund. Studentlitteraturen.

Aronson, E (2012), *The Social Animal*. New York. Worth Publishers.

Aspling, F & Djärv, C. (2013). *Hatbrott 2012, Statistik över självrapporterad utsatthet för hatbrott och polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv. Rapport 2013:16*. Stockholm. Brottsförebyggande rådet

http://www.bra.se/download/18.6b82726313f7b234a5839/1372231125966/2013_16_Hatbrott_2012.pdf
Hämtas 28 oktober 2014

Bryman, A (2011), *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö. Liber AB.

brå (2014). *Hatbrott*. <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/hatbrott.html>
Hämtad 28 oktober 2014

Collins – Mayo, S (2010). "Introduction" i *Religion and Youth*. Collins – Mayo, S & Dandelion, P (Red) (2010). Farnham. Ashgate Publishing Limited. s. 1- 6

Dandelion, P (2010). "Conclusion" i *Religion and Youth*. Collins – Mayo, S & Dandelion, P (Red) (2010). Farnham. Ashgate Publishing Limited. s. 233–238

de los Reyes, P. & Mulinari, D, (2005). *Intersektionalitet*. Malmö. Liber AB

Ekehammar, B. (2007), "Socialpsykologi" i *Vår tids psykologi. Socialpsykologi*. Hwang, P mfl. (red) (2007). Stockholm. Natur & Kultur. s. 275-317

Eliasson, A. (2006). *Kvantitativa metoder från början*. Lund. Studentlitteraturen.

Falkevall, B. (2013). *Att undervisa i religionskunskap – en ämnesdidaktisk introduktion*. Stockholm. Liber AB,

Freedman, J. (2003), *Feminism – en introduktion*. Stockholm. Liber AB.

Gardell, M. (2009), *Islamofobi*. Stockholm. Leopard Förlag.

Hagevi, M. (2012). "Är religion och politik skilda världar för svenska ungdomar?" i *Religion som resurs? Existentiella frågor och värderingar i unga svensks liv*. Löwheim, M. & Bromander, J. (red.) (2012). Skellefteå. Artos & Norma Bokförlag. s. 183-214

Hirdman, Y. (2007), *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm. Ordfront.

Jackelén, A. (2014), "Religionsfobins fara" i *Tro – en politisk kraft*. Linderyd, A & Svanell, C A.

(red.) (2014). Stockholm. Verbum. s. 46-64

Klingenberg, M. (2012). "Som man frågar får man svar" i *Religion som resurs? Existentiella frågor och värderingar i unga svenskars liv*. Löwheim, M. & Bromander, J. (red.) (2012). Skellefteå. Artos & Norma Bokförlag. s. 19-42

Kugler, G. (red) (2014). *Report 2013*. Vienna. The Observatory's Report on Intolerance and Discrimination against Christians.

http://www.intoleranceagainstchristians.eu/fileadmin/user_upload/Report_2013_on_Intolerance_and_Discrimination_against_Christians_in_Europe_Webversion.pdf Hämtad 28 oktober 2014

Löfstedt, M. (2011). *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. Lund. Studentlitteraturen AB, s. 9-34

Lövheim, M. (2012). "Ungas religiositet: tidigare forskning och nya frågor" i *Religion som resurs? Existentiella frågor och värderingar i unga svenskars liv*. Löwheim, M. & Bromander, J. (red.) (2012). Skellefteå. Artos & Norma Bokförlag. s. 77-106

Madge, N, Hemming, P J & Stenson, K (2014). *Youth On Religion, The development, negotiation and impact of faith and non – faith identity*. London. Routledge

Risenfors, S. (2011). *Gymnasieungdomars livstolkande*. Diss. Göteborgs Universitet. ACTA

Sigurdsson, O. (2009). *Det postsekulära tillståndet*. Göteborg. Gläntan produktion.

Trondman, M. (2012). "Religiositetsparadoxen" i *Religion som resurs? Existentiella frågor och värderingar i unga svenskars liv*. Löwheim, M. & Bromander, J. (red.) (2012). Skellefteå. Artos & Norma Bokförlag. s. 311-340

von Brömssen, K (2012). "Elevers möte med religion i gymnasieskolan" i *Religion som resurs? Existentiella frågor och värderingar i unga svenskars liv*. Löwheim, M. & Bromander, J. (red.) (2012). Skellefteå. Artos & Norma Bokförlag. s. 131-156

von Brömssen, K. (2003). *TOLKNINGAR, FÖRHANDLINGAR och TYSTNADER. Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Diss. Göteborgs Universitet. ACTA.

World Value Survey (2014). "What we do". <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> Hämtad 11 november 2014

Woodhead, L. (2010) "Epilogue" i *Religion and Youth*. Collins – Mayo, S & Dandelion, P (Red) (2010). Farnham. Ashgate Publishing Limited. s. 239-241

4.2 Publikationer från Skolverket

Skolverket (2011a). *Gymnasieskolan 2011*. Stockholm. Fritzes.

Skolverket (2011b). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolans 2011*. Stockholm. Fritzes.

Skolverket (2014). *Skolavslutning i kyrkan*. <http://www.skolverket.se/regelverk/juridisk-vagledning/2.6125/skolavslutning-i-kyrkan-1.175509> Hämtad den 28 oktober 2014

BILAGA 1

Enkät om religion

1. RELIGION I ALLMÄNHET

A) Här ser du ett antal påståenden om religion i allmänhet. Hur väl instämmer du med dessa påståenden? Sätt ett kryss i den ruta som stämmer bäst med hur du ser på saken.

	<i>Instämmer helt</i>	<i>Instämmer ganska mycket</i>	<i>Tar varken avstånd eller instämmer</i>	<i>Tar ganska mycket avstånd</i>	<i>Tar helt och hållet avstånd</i>
Det finns få religiösa i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
Religion är ovetenskapligt	☐	☐	☐	☐	☐
Religion förtrycker människor	☐	☐	☐	☐	☐
Religion är orsaken till de flesta konflikter i världen	☐	☐	☐	☐	☐
Religion och politik bör inte blandas	☐	☐	☐	☐	☐
Religion är bör vara en privatsak som man utför hemma	☐	☐	☐	☐	☐
Terrorism beror på religiös fanatism	☐	☐	☐	☐	☐
Världen skulle vara bättre om det inte fanns religioner	☐	☐	☐	☐	☐
Religion är något naturligt för oss människor	☐	☐	☐	☐	☐
Religion hjälper människor att bli empatiska och ta hand om varandra	☐	☐	☐	☐	☐
Religion motverkar konflikter	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa kläder och symboler (t ex slöja, turban) bör tillåtas på svenska arbetsplatser	☐	☐	☐	☐	☐
Religion bör spela en större roll i svensk lagstiftning	☐	☐	☐	☐	☐
Skolan bör undervisa om religioner på ett likvärdigt sätt	☐	☐	☐	☐	☐

Skolan bör inrikta sig på att främst undervisa om kristendom	☐	☐	☐	☐	☐
--	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

2. RELIGIÖSA MÄNNISKOR

A) Här ser du ett antal påståenden om religiösa människor. Hur väl instämmer du med dessa påståenden? Sätt ett kryss i den ruta som stämmer bäst med hur du ser på saken.

	<i>Instämmer helt</i>	<i>Instämmer ganska mycket</i>	<i>Tar varken avstånd eller instämmer</i>	<i>Tar ganska mycket avstånd</i>	<i>Tar helt och hållet avstånd</i>
Religiösa människor är oförnuftiga som tror på något som inte är vetenskapligt bevisat	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor skaffar sig inte egna svar på frågor om livet utan godtar någon annans svar	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor är mer naiva än icke religiösa	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor är mindre toleranta än icke religiösa	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor är lyckligare än icke religiösa	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor är mer toleranta än icke religiösa	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor problematiserar sin religion och tolkar den utifrån sig själv och godtar inte bara andras svar	☐	☐	☐	☐	☐
Religiösa människor är bättre föräldrar än icke religiösa	☐	☐	☐	☐	☐

B) Här ser du ett antal scener som du skall ta ställning till. Är det rätt att Mirjam får göra så eller inte. Håller du med sätter du kryss i rutan för JA, håller du inte med sätter du kryss i rutan för NEJ.

	Ja	Nej
Mirjam bär, i enlighet med sin religions tradition, slöja och skall börja arbeta på ett dagis. Anser du att det är rätt att hon skall få bära slöja på sin nya arbetsplats?	☐	☐

Mirjam arbetar på ett kontor och vill gå ifrån för att be tre gånger under sin arbetsdag. Är det rätt att hon skall få tillåtelse att göra detta?	☐	☐
Mirjam arbetar i ett skolkök och vill, med hänvisning till sin religion, inte hantera vis typ av mat. Är det rätt att hon slipper göra detta?	☐	☐
	Ja	Nej
Mirjam arbetar på ett litet kontor och tycker att, på fikarasten på måndag, är det mycket prat om helgens fester med alkohol och fniss om sex. Hon känner sig inte bekväm med detta utifrån sin religion. Hon ber sina arbetskamrater tänka på vad de pratar om när hon är med. Bör de hörsamma hennes vilja?	☐	☐
Mirjam är religiös och detta får henne att må väldigt bra. Nu vill hon att andra skall få samma chans att må bra och tar med sig informationsmaterial som hon lägger på fikarummet på sin arbetsplats. Är det rätt att hon gör det?	☐	☐
Mirjam är sjuk och behöver vård. Hon vill att behandlingen skall göras i enlighet med hennes religion, vilket ställer lite större krav på hennes läkare. Skall hon få behandlingen?	☐	☐

3. VÄRLDSRELIGIONERNA

A) Här ser du ett antal påståenden om namngivna religioner. Hur väl instämmer du med dessa påståenden? Sätt ett kryss i den ruta som stämmer bäst med hur du ser på saken.

	<i>Instämmer helt</i>	<i>Instämmer ganska mycket</i>	<i>Tar varken avstånd eller instämmer</i>	<i>Tar ganska mycket avstånd</i>	<i>Tar helt och hållet avstånd</i>
Islam är en fredlig religion	☐	☐	☐	☐	☐
Överlag är muslimska kvinnor förtryckta	☐	☐	☐	☐	☐
Överlag är muslimska kvinnor inte förtryckta	☐	☐	☐	☐	☐
Islam är en i grunden icke-demokratisk religion	☐	☐	☐	☐	☐
Det skall vara tillåtet med muslimska böneutrop	☐	☐	☐	☐	☐
Det skall vara tillåtet att bygga moskéer i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
Det skall vara tillåtet med halalslakt i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
Muslimerna i Sverige skall ha rätt att bära religiöst	☐	☐	☐	☐	☐

påbjuden klädsel tex slöja

Muslimer i Sverige skall inte behöva stå till svars för terror-aktioner utförda i islams namn	☐	☐	☐	☐	☐
Judar i Sverige skall inte behöva stå till svars för staten Israels politik	☐	☐	☐	☐	☐
Det skall vara tillåtet för judar att bygga synagogor i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
Det skall vara tillåtet med kosherslakt i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
Det skall vara tillåtet med judisk omskärelse av pojkar	☐	☐	☐	☐	☐
Judar i Sverige skall ha rätt att bära religiöst påbjuden klädsel tex kippa eller slöja	☐	☐	☐	☐	☐
Svenska kyrkans lära är relevant för dagens svenska samhälle	☐	☐	☐	☐	☐
Svenska kyrkan försöker bestämma åt folk vad som är bäst för dem	☐	☐	☐	☐	☐
Hinduism är en fredlig religion	☐	☐	☐	☐	☐
Läran om reinkarnation inom hinduismen är en spännande tanke	☐	☐	☐	☐	☐
Buddism är en fredlig religion	☐	☐	☐	☐	☐
Buddism har en jämställd syn på män och kvinnor	☐	☐	☐	☐	☐

5. TILL SIST, NÅGOT OM DIG OCH DIN FAMILJ

Sätt kryss i den ruta som passar in på dig eller dina föräldrar i de frågor som följer.

Är du ... ☐ Flicka
☐ Pojke

Är du född i ...

- ☐ Sverige
- ☐ Annat land

Bor du i ...

- ☐ Hyresrätt
- ☐ Bostadsrätt
- ☐ Radhus
- ☐ Villa

Är din mamma födda i ...

- ☐ Sverige
- ☐ Annat land

Är din pappa födda i ...

- ☐ Sverige
- ☐ Annat land

Vilken utbildning har din mamma ...

- ☐ Hon slutade efter grundskolan
- ☐ Hon har en tvåårig gymnasieutbildning
- ☐ Hon har en tre/fyraårig gymnasieutbildning
- ☐ Hon har en högskoleutbildning
- ☐ Vet ej

Vilken utbildning har din pappa ...

- ☐ Han slutade efter grundskolan
- ☐ Han har en tvåårig gymnasieutbildning
- ☐ Han har en tre/fyraårig gymnasieutbildning
- ☐ Han har en högskoleutbildning
- ☐ Vet ej

Är din mamma ...

- ☐ Religiös och/eller aktiv i något samfund
- ☐ Inte religiös

☐ Vet ej

Är din pappa ...

☐ Religiös och/eller aktiv i något samfund

☐ Inte religiös

Är du konfirmerad ...

☐ Vet ej

☐ Ja

☐ Nej

Har du nära vänner som är religiösa ...

☐ Ja

☐ Nej

Vilket av följande påståenden kommer närmast din egen övertygelse ...

☐ Det finns en personlig gud

☐ Det finns någon slags ande eller livskraft

☐ Jag vet inte vad jag skall tro

☐ Jag tror inte att det finns någon slags ande, gud eller livskraft

Hur ofta deltar du i gudstjänst (eller liknande) i något religiösa samfund ...

☐ En gång i veckan

☐ En gång i månaden

☐ Någon gång per år

☐ Aldrig

Och med detta tackar jag dig så mycket för din medverkan!